

Kınalızâde Ali Efendi'nin İstibdâl Risalesi (Tercüme ve Değerlendirme)

Yasin ERDEN

Çevirmen/Translator

Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı
Assist. Prof. Dr., Ordu University Faculty of Theology Department of Islamic Law
Ordu/TÜRKİYE

yasinerden@odu.edu.tr | orcid.org/0000-0001-7681-229X

Öz

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Vakfın istibdali ve buna dair literatür hakkında kısa bir girişten sonra Kınalızâde Ali Efendi'nin telif ettiği istibdâl risalesinin muhteva-sını yansıtmayı amaçlayan bilgiler zikredilmiştir. Devamında yazıldığı dönem açısından risalenin mezhebe sunduğu katkısına yönelik tespitlere ve bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci ve nisbeten daha geniş olan bölümünde ise Kınalızâde Ali Efendi'ye ait istibdâl risalesinin izahlı tercümesi kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Vakıf, Risale, Kınalızâde Ali Efendi, İstibdâl.

Qinalizâde 'Ali Efendi's Istibdâl Pamphlet (Translation and Evaluation)

Abstract

This study consists of two parts. After a brief introduction about the exchange of foundation properties (istibdâl of foundations) and the literature on it, information aimed at reflecting the content of the pamphlet of istibdâl written by Kınalızâde 'Ali Efendi is mentioned. Afterwards, determinations and evaluation about contribution of the pamphlet to sect since period in which it was written are presented. In the second and relatively larger part of the study, the explanatory translation of Kınalızâde 'Ali Efendi's istibdâl treatise was written.

Keywords: Fiqh, Waqf, Pamphlet, Qinalizâde 'Ali Efendi, Istibdâl.

Giriş

“İstibdâl”, fikhî bir terim olarak vakfı, mülk mukabilinde değiştirmek veya vakıf yapılacak bir mülk mal satın alma gayesiyle vakfı satmak anlamında kullanılmaktadır. Vakıfların ebediyeti için kimi durumlarda elzem olmakla beraber başka açıdan bakıldığında vakıfların suistimal edilerek yok olmasına sebebiyet verecek bir uygulama haline dönüşebilme potansiyelini haiz istibdâl hakkında kaleme alınan istibdâl risaleleri,

VIII./XIV. asrın başlarında ve Memlûk coğrafyasında telif edilmeye başlamış, XIII./XIX. asrın ortalarına kadar yazılmaya devam edilerek otuz civarında bir sayıya ulaşmıştır. Bu risalelerden biri olan Muhammed Kâdızâde el-Ensârî'ye ait 71 varaktan oluşan çalışma, İbn Nüceym'in istibdâl risalesine şerh olarak telif edilmiştir. Osmanlı âlimi Muhyiddîn el-Kâfiyecî de, risalesinin ismini *Kitâbu'l-muhtasar fî ilmi'l-istibdâl* şeklinde belirleyerek kendi çapında bir literatüre kavuşan istibdâl konusunu bir ilim olarak nitelemektedir.

Tarihsel süreçte kaleme alınmış olan istibdâl-i vakıf risalelerinin yazılma gerekçelerinde genel olarak, istibdâl uygulaması neticesinde vakıfların suistimal edilmesini engelleme arzusunun yer aldığı söylenebilir. Söz konusu istibdâl risalelerinin yazılma gerekçeleri, vakıfları istibdâlden doğacak herhangi bir suistimalden korumak, kendilerine sorulan ve problem barındıran ilgili istibdâl uygulamasına dair fikhî suali cevaplamak, mezhebin istibdâl ahkâmını ortaya koymak, mezhebe ait istibdâl hükümlerini yanlış nakledenlere karşılık olarak doğru bir şekilde aktarma iddiası taşımak, sevaba nail olmak, şeriate ve kâdırlara yardım etmek şeklinde sarîh olarak belirtilmektedir. Bazen sebep-i telife temas edilmemekte, bazen ise giriş satırlarındaki örtülü ifadelerden sebep-i telifin ne olduğu zımnen belirtilmektedir. Bu bağlamda Kınalızâde Ali Efendi, istibdâl risalesini kaleme alma gerekçesini şöyle ifade etmektedir:

Bu risâleyi, vakıfların kiraya verilmesi ve istibdâliyle ilgili bazı hükümler hakkında kaleme aldık. Vakıfları güçlendirmek, sevaba yönelmek ve vebalden kurtulmak için [bu risalede anlatılacak] hükümleri en iyi şekilde bilmeye, bizim ve bütün Müslüman hâkimlerin ihtiyacı vardır. Nitekim salih alimlerin pek çoğu, aile ve akrabasının nafakası üzerine vakfedilen vakıflar hususunda karar vermektedirler. Ayrıca vakıflara itina ile yaklaşmak, güzel amellerdendir. Yüce Allah, isteklere bolca karşılık vermeye, taleplere icabet etmeye en layık olandır.

Ayrıca risalelerin bazısının telif sebebi olarak farklı saikler bulunmaktadır. Örneğin bir kısım risaleler, istibdâl-i vakıf özelinde ortaya çıkan tartışmalar neticesinde kaleme alınmışlardır. Bu tartışmaların tarafları arasında, kimi zaman ümerâ-ulema yer almaktadır. Müelliflerin kimisi, istibdâl konusu hakkında birden fazla risale kaleme almış olması yanında bunlardan bazısı tam olarak istibdâli kapsamamaktadır. Ayrıca birkaç istibdâl risalesine dair bilgiye sadece biyografi ve bibliyografya eserlerinden ya da fihristlerden veyahut kataloglardan ulaşılabilmektedir.

XVI. yüzyıl Osmanlı ulemasından Kazaskerlik mertebesine erişen Kınalızâde Ali Efendi, birçok fıkıh eseri kaleme almıştır. Bunlardan birisi, bu çalışmanın konusunu oluşturan İstibdâl Risalesidir. Kınalızâde Ali Efendi, risalesinde istibdâl konusunu genel olarak Hanefî füru-ı fıkıh metinlerinden, fetva mecmualarından ve İbn Kutluboğa'nın

(ö. 879/1474) İstibdâl Risalesinden yararlanarak incelemektedir. Ayrıca o, zikri geçen çalışmasında Hilal b. Yahya (ö. 245/860), Hassâf (ö. 261/875), Tarsûsi (ö. 758/1357) ve Trablûsi'nin (ö. 922/1516) vakıf kitaplarından da birçok mesele nakletmektedir. Kınalızâde Ali Efendi'nin, söz konusu risalesinde dikkat çeken noktalardan bir tanesi, istibdâl-i vakıf meselesi hakkında Hanefî mezhebine ait çelişkili gözükken bazı hükümleri yorumlayarak mezhep içerisindeki gelişimi sürdürmesidir. Buna göre, kimileri tarafından duraklama dönemi olduğu ifade edilen Osmanlı fıkıh geleneği, aksine fıkıhın gelişimini sürdürmeye devam ettiği çalışmalar da içermektedir. Bu çalışmada Kınalızâde Ali Efendi'nin “Şimdiye kadar böyle bir risale yazılmadığı” şeklinde nitelendirdiği istibdâl risalesinin içeriği hakkında birtakım bilgiler aktarılmış, ayrıca bazı tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır. Son olarak çalışmada, Kınalızâde Ali Efendi'nin istibdâl risalesinin izahlı tercümesi yer almaktadır.

1. Araştırma ve Değerlendirme

1.1. Risalenin Muhtevası

İstibdâl risalesini mukaddime, dört fasıl ve hâtıme isimlerindeki ana başlıklardan oluşturan müellif, mukaddimede, söz konusu çalışmayı iki makaleden müteşekkil olarak kaleme aldığını, ilk makalenin istibdâl, diğer makalenin ise vakıfların kiraya verilmesi konusu hakkında olduğunu ifade etmektedir.¹ İcare bahsi, bu dört fasıldan birinin içerisinde yer almayı müstakil ayrı bir bölümü ihtiva etmektedir.

Devamında, vakfın manası ve bağlayıcılığı konusuna dair bazı bilgiler aktaran Kınalızâde, birinci faslı *İspat ve İptal Açısından Nakiller* isimindeki bir başlık ile sunmakta ve mezhebin vakıf hukuku kaynakları, fetva mecmuaları ve fûru-ı fıkıh eserlerinden metinler naklederek istibdâl hükümlerini ortaya koymaktadır. *Nakillerin Yazımı, Nakillerin Toplanması, Meseleye Özet Bir Cevap Verilmesi, Meselenin Tahkiki ve Bazı Açık-Kapalı Nakiller Hakkında Söylenen Birtakım Açıklamalara İşaret Etmek* isimli uzun başlığı ile ikinci fasla geçen müellif, istibdâl konusunun üç kısımda ele alındığını söylemektedir.

Risalede anlatıldığına göre, vakfedenin istibdâli gerçekleştirmeye yönelik şartının bulunup bulunmaması, vakfın harap hale gelmesi, vakfın işlevini yitirmesi ya da vakfın işlevini devam ettirmesi ve istibdâl bedelinin vakıftan daha değerli olması gibi kriterler, istibdâlin üç kısma ayrılmasında esas teşkil etmektedir. Kınalızâde, birinci kısımda vakfedenin, istibdâlin uygulanmasını ileri sürdüğü bir şartının mevcut olması halinde, şeriatın şartına muhalif olmadığı için vâkıfın bu istibdâl şartının dikkate alınması

¹ Risalenin Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Koleksiyonu 785 Numaralı nüshası, 39 varaktan oluşmakta ve istibdâl bölümü, 20 vараğı kapsamaktadır. Buna göre, istibdâl ile icare konusunun varak sayıları neredeyse aynıdır, denilebilir. Bu çalışmada risalenin sadece istibdâl bölümü incelenecektir.

gerektiğini ve istibdâlin zikri geçen şekilde meşru olduğunu ifade etmektedir. Bununla beraber Kınalızâde, Ebû Hâlid Yûsuf b. Hâlid es-Semtî'nin (ö. 189/805), "Vakfedenin, istibdâl şartını ileri sürerek kurduğu vakfın sahih, istibdâl şartının ise batıl olduğu" şeklinde bir görüşünün mevcut olduğunu da eklemektedir. Kınalızâde, mezhep içerisinde böyle bir istibdâlin meşru olmadığını söyleyen kimi fukahanın da var olduğundan hareketle, Kâdîhân'ın (ö. 592/1196) ortaya attığı, "Bu haldeki istibdâl şartının sahih olduğu hususunda fukahanın icma ettiğine" dair iddianın kabul edilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Vâkıfın, istibdâli şart koşmaması ve vakfın harap olmamasına mukabil gelirin tamamen kesilmesi yahut gelirin, vakfın ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmesi gibi vakfın faydasının kesilmesi durumu olan istibdâlin ikinci kısmı hakkında Kınalızâde, istibdâlin bu şartlarda meşru olduğunu söylemektedir. Kınalızâde, bu ikinci kısımda istibdâlin meşru olmayacağını söyleyen mezhepteki bazı fûru-ı fikhî nakillerinin, üçüncü kısma hamledilmesi gerektiğini yahut birtakım gerekçelerden ötürü ilgili hükümlerin kabul edilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Vakfın işlevini külliyen yitirmemesine rağmen satılıp parası karşılığında kendisinden daha iyisinin alınması durumu olan istibdâlin üçüncü kısmının meşru sayılmaması gerektiğini ifade etmektedir.

Kınalızâde, ikinci ve üçüncü kısımda vakfedenin, istibdâli şart koşmamasının ya da istibdâli yasaklayıcı bir şartı ileri sürmüş olmasının hüküm açısından herhangi bir fark ortaya çıkarmayacağını eklemektedir. Buna göre müellif, ikinci kısmın meşru olduğunu söylemesine rağmen vâkıfın, istibdâli yasaklayıcı bir şartı ileri sürmüş olması ya da istibdâli şart koşmamasının, ikinci ve üçüncü kısım ile ilgili hüküm açısından herhangi bir tesir etmediğine dikkat çekmiş olmaktadır. Son olarak Kınalızâde, risalesinin bir yerinde risaleyi kaleme aldığı zaman diliminde yaygın olan uygulamanın, vakfedenlerin istibdâli yasaklayıcı bir şart ileri sürerek vakıf kurlmaları şeklinde olduğunu haber vermektedir.²

Kınalızâde, İbnü'l-Hümâm'ın (ö. 861/1457) istibdâli iki kısma ayırdığını ve bu kısımların birisinde vakfın faydası kesilmiş ise, istibdâl şartı mevcut olsun olmasın istibdâlin meşru olduğunu diğerinde ise vakfın faydası kesilmemiş fakat daha hayırlısını almak mümkün ise istibdâl şartı mevcut olsun olmasın istibdâl meşru olmaz dediğini nakletmektedir. Buna göre İbnü'l-Hümâm'ın söz konusu taksimi ile Kınalızâde'nin taksimi karşılaştırıldığında İbnü'l-Hümâm, istibdâlin meşruiyeti için merkezde vakfın faydasının kesilmesine yer verirken Kınalızâde, istibdâlin meşruiyeti için vakfın faydasının kesilmesi yanında vakfedenin istibdâl şartının mevcudiyetine yer vermektedir. Kınalızâde'ye göre istibdâlin, birinci ve ikinci kısımda meşru sayılıp üçüncü kısımda meşru kabul edilmeme gerekçesi ise, üçüncü kısımda, birinci kısımda var olan vâkıfın şartı ile

² Kınalızâde Ali Efendi, *Risâle fî isti'cârî'l-evkâf ve istibdâlihâ*, 90.

ikinci kısımda bulunan zaruretin yer almamasıdır. İstibdâlde vakfedenin şartının mevcut olup olmaması neticesinde ortaya çıkan sınıflandırmanın İbnü'l-Hümâm ile Kınalızâde arasındaki farklılığı ana hatlarıyla ifade edecek olursak şunları söyleyebiliriz: Kınalızâde'nin taksimine göre birinci olarak vâkıfın istibdâl şartı mevcut ise istibdâl meşrudur. İkinci olarak istibdâl şartı mevcut değil, vakıf harap olmamış fakat vakfın faydası kesilmiş ise istibdâl meşru değildir. Son olarak vakıftan daha değerlisini almak mümkün olmakla beraber vakıf, işlevini külliyen yitirmemişse yine istibdâl meşru değildir. İbnü'l-Hümâm'ın taksimine göre ise birinci olarak vakfın faydası kesilmiş ise istibdâl şartı mevcut olsun olmasın istibdâl meşru kabul edilmeyecektir. İkinci olarak daha hayırlısını almak mümkün olsa da vakfın faydası kesilmemiş ise istibdâl şartı mevcut olsun olmasın aynı şekilde istibdâl meşru görülmeyecektir.

Başlık ismini belirtmeden kayda aldığı üçüncü fasılda Kınalızâde, dört bahis açmaktadır. İlk bahiste o, vâkıfın istibdâli yasakladığını ifade eden bir şart koşması durumu ile onun istibdâlden bahsetmeden vakfını kurmasının, aynı hüküm altında incelenmesi gerektiğini iddia etmekte ve bu konu hakkında detaylı açıklamalar kaleme almaktadır. İkinci bahiste Kınalızâde, vakfın külliyen işlevini yitirmemesine rağmen daha hayırlısı mukabilinde istibdâl söz konusu olsa bile istibdâlin meşru sayılmaması gerektiği konusuna odaklanmaktadır. İstibdâl şartları içerisinde yer aldığını ifade ettiği “vakıfla bedelin cinsiyet birliği koşulu” üzerinde durduğu üçüncü bahsin bitişiğindeki son bahiste Kınalızâde, Tarsûsî'den naklen istibdâlin uygulanma şeklini anlatmaktadır. Vakfın satışı konusuna değindiği son faslın devamında ise o, sonuç kısmına giriş yapmaktadır. *Gayr-ı Sahih İstibdâl [Uygulamalarını] İlk Haline Döndürmenin Gerekliği* başlığını verdiği bu yerde Kınalızâde, İbn Kutluboğa'nın istibdâl risalesinden ilgili satırlara ve bazı ulemanın konuyla alakalı birkaç fetvasına yer vermektedir.

1.2. Risale Üzerine Bir Değerlendirme

XIX. yüzyıl meşhur Hanefî fakihlerinden İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* isimli hâşiyesinde Kınalızâde'nin zikri geçen istibdâl risalesine atıf yaparak³ bu risalenin, ilim camiası arasında yaygın olarak kullanıldığına ve ilim erbabı tarafından kaynak olarak zikredildiğine işaret etmektedir.

Kınalızâde, risalesinde kîle, ekûlu ve kulnâ vb. ifadelere yer vermektedir. Bu, risalede ele alınan bazı konuların, ya kimi ulema ile tartışılması sonucu kaleme alındığını ya da müellifin, ortaya koyduğu kanaatlere dair gelebilecek itirazlara verilebilecek muhtemel cevapları kendisinin kaleme alması neticesinde oluştuğu sonucunu göstermektedir. Ayrıca bu yöntem, istibdâl ahkamı hakkında yöneltelen itirazlara cevap

³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, (Beyrut: Dâru'l-fikir, 1412/1992), 4/384, 386.

vermesi açısından musannifin kaleme aldığı risalenin, resail-i istibdâl arasında üstün bir konumda yer alması gerektiği sonucunu göstermektedir. Bu minvalde Kınalızâde, “Şimdiye kadar böyle bir risale yazılmadığı” şeklinde bir iddia ortaya atmaktadır.⁴

Kınalızâde, bu risalesinde istibdâl özelinde mezhebin çelişkili gözüken birkaç fûrû-ı fıkıh nakillerinin hamledilmesi gereken yerlerini tespit ederek mezhep tutarlılığına katkı sağlamaktadır. Buna bir örnek olarak o, istibdâle yetkili kişinin kim olduğunun açık bir şekilde belirtilmediği bazı metinleri, bu hususta sarih ifadelerle yer verilen metinlere hamlederek aralarını uyumlu hale getirmek gerektiğini vurgulamaktadır.⁵

Bununla beraber o, kimi durumlarda hamli kabul etmeyenlere de başka bir açıdan cevap vermektedir. Mesela bir örnekte Kınalızâde, mezhebin fûru hükümlerinde çelişkili olan metinler içerisindeki problemi, hamil yöntemi ile çözüme kavuşturmayı kabul etmeyenlere karşı ikinci bir yol olarak, öyle ise kimi otoriter fukahanın sözüne yaslanarak söz konusu problem barındıran metinlere tabi olmamak gerektiğini belirtmektedir.⁶

Bir başka istibdâl meselesinde Kınalızâde, mezhebin temel eserlerinden birisi olan *ez-Zahîra*'da yer alan bir hükmün, Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin (ö. 373/983) ve Kâdîhân'ın eserinde kaydedilen bir hükümle çelişmesinden ötürü hatalı olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Kınalızâde, *ez-Zahîra* sahibinin, Hassâf'tan yaptığı bir nakilde eksiklik bulunduğunu zikrederek mezhep içerisinde yer alan hükümlerin daha dikkatli ifade edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.⁷

Kınalızâde, bir başka yerde *Fetâva Kâdîhân*'da yer alan “[Fukaha], vâkıfın istibdâli kendisine şart koşmasının meşru olduğu yönünde icma etti.” doğrultusunda mezhepte icmanın var olduğu şeklinde bir iddianın doğru olmadığını, zira mezhep içerisinde ilgili meseleye yönelik fukaha arasında muhalefetin bulunduğunu haber vermektedir.⁸

Osmanlı döneminde kaleme alınmış bir fıkıh çalışması olan Kınalızâde Ali Efendi'nin istibdâl risalesinden, Osmanlı fıkıh tarihinde aslında hala mezhebe ait metinleri yorumlama ameliyesinin devam ettiği ve ilgili dönemin gerileme yahut duraklama değil aksine mezhep içerisinde anlama ve yorumlama faaliyetinin sürdürüldüğü dinamik bir dönem olduğu anlaşılmaktadır.

⁴ Kınalızâde Ali Efendi, *Risâle fi isti'cârî'l-evkâf ve istibdâlihâ*, 9Λ.

⁵ Kınalızâde Ali Efendi, *Risâle fi isti'cârî'l-evkâf ve istibdâlihâ*, 96.

⁶ Kınalızâde Ali Efendi, *Risâle fi isti'cârî'l-evkâf ve istibdâlihâ*, 84-85.

⁷ Kınalızâde Ali Efendi, *Risâle fi isti'cârî'l-evkâf ve istibdâlihâ*, 88-89.

⁸ Kınalızâde Ali Efendi, *Risâle fi isti'cârî'l-evkâf ve istibdâlihâ*, 82.

Osmanlı dönemi fıkıh çalışmalarının gerileme dönemini simgeleyen eserlerden oluşan bir literatürü barındırdığı hususundaki birtakım iddiaların hatalı olduğunu belirten Süleyman Kaya, “Fıkıh Tarihi Bağlamında Osmanlı Tecrübesini Doğru Anlamak” isimli makalesinde söz konusu iddiaları şu şekilde aktarmaktadır:

Tarihe dair her türden çalışmada tarihî süreci daha iyi anlama imkânı veren birtakım dönemlendirmelerin yapıldığı görülür. Ancak bazı ideolojik dönemlendirmelerin günümüz araştırmacılarını bir takım yanlış yorumlara yöneltmesi söz konusudur. Osmanlı asırlarına dair bazı oryantalistlerin ortaya attığı, Arap milliyetçiliğiyle yaygınlaşan “Osmanlı'nın İslâm medeniyetine, ilim mirasına hiçbir katkısı olmadığı, tam tersi bu dönemin gerilemeyi temsil ettiği iddiası”nı günümüzde İslâmî ilimlerin tarihine dair yazılan eserlerin çoğunda görmek mümkündür. Mesela fıkıh tarihi alanında yazılan eserlerin bir kısmında batılılaşmanın başladığı döneme kadar Osmanlı asırları gerileme dönemi olarak isimlendirilip bu dönemde katı bir taklit anlayışının yaygınlık kazandığı, fikhî birikime hiçbir katkı yapılmadığı, sadece geçmişin tekrarıyla yetinildiği, fıkıhtaki dinamizm ve canlılığın yerini donukluğa ve açmazlara bıraktığı, dolayısıyla fıkıhla hayat arasındaki bağların koptuğu şeklinde iddialar ileri sürülür. Ancak bu iddiaların; Osmanlı dönemine ait kaynaklar, özellikle şer‘iyye sicilleri, sakk mecmuaları, fetva mecmuaları, fıkha dair risaleler incelenmeksizin serdedilmiş olması dikkat çekmektedir.⁹

1.3. Tercümede Takip Edilen Metot

– Metinde yer almayıp metnin anlaşılması için gerekli birtakım kayıt ve ifadeler köşeli parantez içerisinde zikredilmiştir. Parantez (yay ayraç) işareti ise ilgili kelimeyi açıklama gayesiyle kullanılmıştır. Şu paragraf, hem yay ayracının kullanım türüne hem de köşeli parantez kullanımına örnek olarak aktarılabilir:

Vakıf, sözlükte tutma anlamına gelir. ‘Devemi menzilde vakfettim.’ denildiğinde ‘Tuttum.’ manası anlaşılır. ‘Mevkif (tutma mekânı)’ kelimesi de bu kabildendir. Nitekim ‘İnsanlar, hesap için tutulacaklardır.’ [cümlesinde ‘yuhbesûn’ kelimesi kullanılmaktadır].

– Açıklanması gerek yerler uzunsa dipnot açılarak gerekli izah yapılmaya çalışılmıştır.

– Tercüme edilen metinlerin ihtiyaç duyulan bazı satırlarına dipnot açılarak orijinal metin aktarılmıştır.

– Tahkikli neşirde hatalı olduğu düşünülen bazı ifadeler hakkında dipnot açılarak birtakım açıklamalar yapılmıştır.

– Şiirler italik yazılmıştır.

⁹ Süleyman Kaya, “Fıkıh Tarihi Bağlamında Osmanlı Tecrübesini Doğru Anlamak”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/33 (Haziran 2016), 2-3.

– Ve/Veya/Yahut gibi okuyucu açısından bazı yorucu kelime sıklığını asgari düzeye indirmek maksadıyla bazı metinlere köşeli parantez içerisinde numaralandırma yöntemi takip edilmiştir. Mesela birçok “Ve” bağlacı olan aşağıdaki metin şu şekilde numaralandırılmıştır:

“[Mezkur dört gerekçeden başka] Efendimiz’in (s.a.v.) şu [beş] sözünün üzerine delalet ettiği birtakım gerekçeler de mevcuttur: [1.] Adaletli [kişiler], Allah’ın sağ tarafındaki nurdan minberler üzerinde [bulunurlar]. Allah’ın iki eli de sağdadır. Bunlar, hükümlerinde, ehillerine [yönelik işlerinde] ve veli oldukları [kimselere] adaletli davranandır. [2.] Kıyamet günü Allah’a en sevimli olan ve Allah’a en yakın olan kişi, âdil hükümdardır (imam). [3.] Halkına bir gün adaletli olan [hükümdarın durumu], âbidin ailesine [karşı yapacağı] 100 ya da 50 yıllık ibadetten daha üstündür. [Hadisteki sayı farklılığında görülen] şek, Hüseyim [isimli râviden kaynaklıdır]. [4.] Âdil imamın bir günü, 60 senelik ibadetten daha üstündür. [5.] Yüce Allah, kendisinin gölgesinden başka bir gölgenin olmadığı günde şu yedi [kişiyi] gölgelendirecektir: [1.] Âdil imam. Hadisin devamı bulunmaktadır.”

– Başlıklar bold olarak yazılmıştır.

2. Tercüme Metin

Vakıfların Kiraya Verilmesi ve İstibdâl Edilmesi Hakkında Bir Risâle*

[1b] Ulûhiyet düzlüğünde akıl elçisinin ve süvarilerin¹⁰ gidemeyip durduğu Allah’a hamdolsun. Onun kutsiyetinin ululuğu,¹¹ teğayyur ve istibdâl kusurlarından münezzehtir. Aklın kendisini yönettiği kişi, onu bilmeye yöneldiği zaman, sapkınlık

* Risâlenin orijinal ismi şu şekildedir: رسالة في استئجار الأوقاف واستبدالها. Söz konusu risâle, vakıfları istibdal etme ve kiraya verme konularını içermekte olup iki bölümden oluşmaktadır. Risâlenin Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Koleksiyonu 785 numaralı nüshası, 39 varaktan müteşekkil olup ilk bölümü olan istibdâl bahsi 20 varaktır. Risâlenin istibdal kısmının tahkikli metni, İstanbul Üniversitesi’nde 2015 yılında tamamladığımız “İstibdâl risâleleri bağlamında vakıfta istibdâl meselesi” başlıklı yüksek lisans tezinin 63-112 sayfaları arasında yer almaktadır. Tahkikte olduğu gibi vakıfların kiraya verilmesini ele alan risâlenin ikinci kısmı tercümeyle dahil edilmemiştir.

¹⁰ Hamdele kısımları müelliflerin edebî manada hünerlerini gösterdiği ve pek çok belagat sanatı kullandığı satırlardır. Kınalızâde, bu minvaldeki cümlelerinde bedi sanatlarının ihtişamını göz önüne koymaktadır. Mesela yukarıda mezkur satırın orijinal metni şöyledir:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَقَفَ فِي بَيْدَاءِ الْوَهْبِيَّةِ بَرِيدُ الْعَقْلِ وَالْخِيَالِ

Burada zikri geçen “خيال” kelimesinin hem “hayyâl” şeklinde okunarak ‘binici/süvari’ olarak çevrilmesi mümkündür hem de “hayâl” olarak okunup ‘eşyanın tahayyül edildiği akıl kuvvelerinden bir tür’ olarak anlamlandırması mümkündür.

¹¹ “Ululuk” diye çevirdiğimiz “Kibriyâ” kelimesi, Kur’an-ı Kerim’de yer alan Câsiye suresi 37. ayette de zikredilmektedir: وَلِلَّهِ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.

çölünde yolunu şaşırır. Salat, hüküm ve sicillerle vakıfların kural ve kanunlarını koyan Efendimiz Muhammed'e, [ona] yardım eden âli ile ashâbına olsun. Bu, yapılabilecek en hayırlı yardımdır.

Bu risâleyi, vakıfların kiraya verilmesi ve istibdâliyle ilgili bazı hükümler hakkında kaleme aldık. Vakıfları güçlendirmek, sevaba yönelmek ve vebalden kurtulmak için [bu risalede anlatılacak] hükümleri en iyi şekilde bilmeye, bizim ve bütün Müslüman hâkimlerin ihtiyacı vardır. Nitekim salih alimlerin pek çoğu, aile ve akrabasının nafakası üzerine vakfedilen vakıflar hususunda karar vermektedirler. Ayrıca vakıflara itina ile yaklaşmak, güzel amellerdendir. Yüce Allah, isteklere bolca karşılık vermeye ve taleplere icabet etmeye en layık olandır.

Risale, bir mukaddime ile iki makaleden oluşmaktadır. Mukaddime, vakfın manası [2a] ve hükmü hakkındadır. Vakıf, sözlükte tutma anlamına gelir. “Devemi menzilde vakfettim.” denildiğinde “Tuttum.” manası anlaşılır. “Mevkif (tutma mekânı)” kelimesi de bu kabildendir. Nitekim “İnsanlar, hesap için tutulacaklardır.” [cümlesinde “yuhbesûn” kelimesi kullanılmaktadır]. “Evkaftü” [kelimesi ise], fasih lügatta kullanılmamaktadır.

[Vakıf kelimesi], fıkhıta Ebû Hanîfe'ye (r.h.) göre “[Vakfedenin] mülk bir aynı mülkiyetinde tutarak menfaatini başkalarına sarfetmek.” anlamına gelir. Ebû Yûsuf ile Muhammed'e (r.h.) göre ise [vakıf kelimesi fıkhıta], “Malı hükmen yüce Allah'ın mülkiyetine hapsedip menfaatini sarf etmek.” anlamına gelir. O zaman Ebû Hanîfe'ye göre vakıf mal, ödünç mal gibi kabul edilir ve mâliki, ona sahip olmaya devam ederken menfaat hakkını başkasına vermiş olur. Bundan ötürü Ebû Hanîfe, ödünç verenin, ödünç verdiği malı geri istemesini ve satmasını meşru gördüğü gibi [vâkıfın], vakıftan rücu etmesini de meşru kabul etmektedir. Ayrıca Ebû Hanîfe'ye göre, vâkıfın ölmesi halinde vakfı tescil edilmemiş ise vakıf, mirasçılara intikal eder. Ebû Yûsuf ile Muhammed'e göre ise [vakıf] mal, hükmen Allah'ın mülkünde tutulmuş sayılır, satılamaz, hibe edilemez, ölüm halinde miras kabul edilmez. Hayatta iken de [vakıftan] rücu edilemez.

Ebû Yûsuf'a göre, vâkıfın yalnızca “Vakfettim” sözü ile vakfın kuruluşu tamamlanmış olmasına rağmen Muhammed'e göre, [vakfettim sözüne ilaveten] vakfın kurulabilmesi için vakfedilen malın mütevelliyeye yahut müteveli konumunda birisine teslim edilmesi gerekmektedir. Ebû Hanîfe ise, sadece vakfedilecek malın vasiyet statüsüne sokulması durumu dışında, vakfın bağlayıcı olmadığı yönünde hüküm vererek, vakfın [kurulması] hususunda son derece bir daraltmaya gitmiştir. Evet, [bu meseledeki] ihtilafı bilmesi yanında vakfın bağlayıcılığını kabul edenlere göre, hâkimin [vakfın kuruluş onayına] hükmetmesi halinde vakıf bağlayıcı olur. Çünkü hâkimin, ihtilafı bir meselede vereceği hüküm, hilafı kaldırarak, karşı çıkan ve onaylayan katında hükmedilen şeyi

yürürlüğe girmiş hale dönüştürmektedir. Ebû Yûsuf (r.h.), vakfın hisseli-hissersiz, mütevellîye teslim edilmiş-edilmemiş, [vakfiyede vakfın] ebedi olması yönünde bir şart koşulmuş-koşulmamış olması durumları fark etmeksizin, vâkıfın yalnızca “Vakfettim” sözü neticesinde vakfın bağlayıcı olduğuna hükmederek, vakfın [kurulması] hususunda son derece bir genişletmeye gitmiştir. [2b] Muhammed ise (r.h.), şu üç koşulun mevcut olması şartı ile vakfın bağlayıcı olduğuna hükmederek orta yolu tercih etmiştir:

1: [Vakıf malın] taksim edilmiş ve hissesiz olması.

2: [Vakıf malın] vâkıfın elinden çıkarılıp mütevellîye veya mütevellî konumunda birisine teslim edilmiş olması.

3: [Vakıf mala ait menfaatin], fakirlere tahsis edilmesi gibi, vakfın, sonu olmayan bir hayır cihetine ait kılınarak ebedi hale getirilmesi. Çünkü fakirler, dünya devam ettiği sürece var olmaya devam edeceklerdir.

Bir şeyin teslimi, uygun olduğu şekli ile gerçekleşir. Mescidin teslimi, *Şerhü't-Tahâvî*'deki rivayete göre, namaza izin verip ezan ve kametle birlikte orada cemaatle namaz kılmakla gerçekleşir. Kudûrî'nin rivayetine göre ise [o mescitte] bir kişinin [namaz kılmayı teslim için] yeterlidir. Vakfın kabristan olarak belirlenmesi durumunda [kabristanın teslimi], vâkıfın izni ile birisinin orada kabrinin yapılması ile gerçekleşir. Vakfın ribât¹² olarak belirlenmesi halinde [ribâtın teslimi], vâkıfın izni ile oraya insanların yerleşmesi ile gerçekleşir. Vakfın su hizmeti olarak belirlenmesi durumunda [sikâyenin teslimi], vâkıfın izni ile ondan birisinin su içmesiyle gerçekleşir. İşlerin en hayırlı olanı ortası olunca meşâyih, Muhammed'in (r.h.) kavlini benimseyerek bu görüşle hüküm verdi.

Vakfeden, Ebû Hanîfe'nin kavline tutunarak kâdının, vakfını iptal etmeye gitmesinden korkarsa, vakfı tescil ettirir. Tescilin yapılış şekli, [şöyledir:] Vakfın mütevellîye tesliminden sonra vakfeden, kâdının huzurunda vakfından rücu etmek ister. Bunun üzerine mütevellî, kâdıdan [vakfın tescil edilmesi yönünde] hüküm vermesini talep eder. Devamında kâdı, tercih edilen görüş olan Muhammed'in kavlin göre hüküm verir.

¹² “Sınır boylarında ve stratejik mevkiilerde askerî amaçlı müstahkem yapılara verilen ad... Zengin müslümanlar tarafından yaptırılan ribâtlar da bulunmakla birlikte bu iş, devletin önemli görevleri arasındaydı. Ribâtların büyük kısmını, devlet adamları inşa ettirmiş, bunlar giderek kendine has bir üslûp kazanmıştır. Bazı devlet adamları, yaptırdıkları ribâtların çokluğuyla meşhur olmuştur. Yüksek yerlerde yapılan ribâtlar, sağlam bir surla çevrelenmiş olup içinde binalar, silâh ve erzak depoları, ahır, mücahidler için hücreler, mescid ve hamam bulunurdu. Basit sınır karakolları durumunda olan ribâtlar da vardı. Sahillerde veya kara sınırlarında bir savunma hattı oluşturacak şekilde inşa edilen ribâtların bir kısmı, sonraları şehre dönüşmüşse de birçoğu, askerî garnizon olma özelliğini korumuştur.” İsmail Yiğit, "Ribât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/76-79.

Ennihaye vakıf, hakkında ittifak sağlanmış, işlerlik kazanmış ve bağlayıcı olmuş hale gelir. Yukarıda işaret ettiğimiz üzere artık hâkimin vakfı bozması meşru görülmez.

Birinci Makale: Vakfın İstibdâli ve Satışı

Birinci Fasil: İspat ve İptal Açısından Nakiller

Basra ehlinin imamı Hilâlürre'y, vakıf [kitabının] "Satabilmesi Şartıyla Arazi Vakfeden Kişi Hakkında Bir Bâb" [isimli başlığında] şöyle dedi:

Dedim ki: Kişinin, "Satıp parasıyla bu arazinin vasıflandırıldığı şekil üzere ebediyen Yüce Allah için vakfedilecek [başka] bir arazi satın alma yetkisini elime alarak, arazim [3a] ebediyen vakfedilmiş olsun" demesinin hükmü konusundaki kanaatin nedir? Dedi ki: Vakıf ve şart meşru olup satıp karşılığında istibdâl yapma hakkı vardır. Ebû Hâlid, [cevaben] vakfın meşru, şartın ise batıl olduğunu söylemiştir. Ebû Yûsuf (r.h.) ise, hem vakfın hem de satım şartının meşru olduğunu belirtmiştir. Ebû Yûsuf'un (r.h.) kabul ettiği görüşü biz de benimsiyoruz.

Dedim ki: Arazinin istibdâlini ileri sürmemiş fakat satışını şart koşmuş kişinin, [arazisini vakfetmesinin] hükmü nedir? Dedi ki: [Bu durumda] vakıf batıl olup meşru değildir.

Dedim ki: [Malını vakfeden] kişi, "İstibdâl ederim." [cümlesi] yerine "Bedeli karşılığında bir arazi satın alırım." deyip başka bir ilave söz söylememiş olsa, [hüküm nedir? Cevaben] dedi ki: "Yerine geçecek" veya "İlk vakfın şartlarına göre vakfedeceğim bir arazi" ifadelerini zikretmediği yahut bedele delalet edecek bir kelimadan söz etmediği sürece, kıyasa göre, vakıf batıl kabul edilir. İstihansenen ise, vakıf meşru kabul edilir ve arazi, ilk arazi yerine [mevkûfe] sayılır.

Dedim ki: Kişinin, "Arazimi, ev karşılığında istibdâl edebilmem koşuluyla [vakfettim]." diyerek [vakıf kurması durumunda] bedel olarak arazi ile istibdâl etmesi meşru [mu]dur? Dedi ki: Hayır, [bu durumda bedel arazi olamaz].

Dedim ki: Kişinin, satıp parası ile istibdâl yapma koşuluyla evini yüce Allah için mescide çevirmesinin hükmü nedir? Dedi ki: [Evini] mescide [çevirmesi] meşru olmakla beraber [bey^ç ve istibdâl] şartı geçersizdir. Vakıfta gaye gelir elde etmektir, istibdâl ve satıp bu yüzden caiz görülmüştür. Mescidin meşru görülmesine gelince, mescidin [kurulmasından] maksat, namazdır. Mescitte ve başka bir yerde namaz kılmak eşittir. İstibdâl ve bey^ç şartı meşru değildir. [Hilâl'in] sözü bitti.

Hassâf, vakıf [kitabında] dedi ki: Dedim ki: Kişinin, arazisini aziz ve celil olan yüce Allah için, nesilleri devam ettiği sürece çocuğuna, çocuğunun çocuğuna, [3b] [onların ölümü] sonrasında miskinlere ebediyen sadaka mevkûfe kılıp vasisine ve bu sadakanın

velayetini elinde bulunduracak kişiye, araziye satıp parası ile yerine geçecek vakıf satın alarak istibdâl yapmasını şart koşmasının hükmü nedir? Dedi ki: Bu şekil üzere vakıf ve şart meşrudur. Dedim ki: [Bu durumda] vakfedenin hayattayken vakfı satıp parasıyla onun yerine geçecek olan arazi istibdâli yapma hakkı var mıdır? Dedi ki: Evet.

Hilâl, “Satabilme Şartıyla Arazi Vakfeden Kişi Hakkında Bir Bâb” [isimli başlığında] şöyle dedi: Dedim ki: Kişinin, “Bu Arazim, ebediyen yüce Allah için sadaka mevkûfe olsun.” deyip araziye satmayı şart koşmaması durumunda, vâkıfın, araziye satıp karşılığında daha hayırlısını istibdâl etme hakkı var mıdır? Dedi ki: Böyle bir hakkı yoktur. Dedim ki: Niçin yoktur. Dedi ki: Çünkü vakıftan ticaret ve kâr arzulanmaz. Ayrıca, [ilgili mal], satılamayan [bir statüde] olduğundan ötürü vakıf diye isimlendirildi. [Söz konusu edilen] bey^c ve istibdâlin meşru olabilmesi için vâkıfın bu şartı, vakıf akdini kurarken zikretmesi gerekirdi. Fakat vâkıf, [yukarıdaki meselede] bu şartı zikretmeden vakıf kurmuştur. Vakfiyesinde şart mevcut olmadığı halde, onun vakfı satması meşru görülecek olursa, istibdâl sonrasında temin ettiği vakfı da satmasının meşru olması gerekmektedir. O zaman vakıf, her gün satılabilen bir şey olurdu. [Halbuki] vakıf böyle bir mal değildir. [Hilâl’in] sözü bitti.

Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *en-Nevâzil*'inde dedi ki: Kişinin, satıp parasını [kendi] ihtiyacı için harcamak üzere gelir getiren akarını vakfetmesi hususunda Ebû Nasr, vakfın meşru, şartın ise batıl olduğunu ifade etmiştir. Ebû Bekir ise, hem vakfın hem de şartın meşru olduğunu söylemiştir. Fakîh dedi ki: Hilâl, bu meseleyi vakıf [kitabında] zikretti ve dedi ki: Kişinin, muhayyerlik yetkisini eline alarak vakıf kurması, herhangi bir vakit belirleyip belirlememiş olduğuna bakılmaksızın batıl kabul edilir. Ebû Yûsuf'tan, zikri geçen vâkıfın, bey akdi ile ilgili söylediği gibi muhayyerlik süresi olarak bir vakit belirlemesi durumunda, [4a] vakıf ve şartın meşru olacağını, vakit belirlememiş olması durumunda ise, vakıf ve şartın batıl olacağını ifade eden bir rivayet nakledilmektedir. Muhammed b. Hasan ise, [bu durumda] vakfın batıl olduğunu söylemiştir.

[İmam Muhammed], *es-Siyerü'l-kebîr*'de dedi ki: Kişinin, süre bitince [mülküne] geri almak üzere, at, silah ve araziye hapsedip 20 yıllığına vakfetmesi batıl bir akittir. Çünkü bu işlem, hadislerde nakledilen sadakalara aykırı bir hüküm ifade eder.

İlmi Ebû Hanîfe'den (r.h.) alan ve Basra imamı Hilâl'in hocası olan Ebû Yûsuf b. Hâlid es-Semtî'den [yukarıdaki meselenin hükmüne dair] “Vakıf caiz, şart batıldır.” [görüşü] rivayet edilmiştir. Kişinin, satıp parasıyla [yerine] başkasını almak şartıyla malını vakfetmesi durumunda vakıf ve şart, Ebû Yûsuf'a göre meşru kabul edilmektedir. [Ebû Yûsuf'u takiben] Hilâl de bu görüşü tercih etmiştir. Ebû Yûsuf b. Hâlid'in kavlinde de [hüküm] aynıdır. Ebû Bekir'in kavli ise Hilâl'inkine muvafıktır.

Ebû'l-Abbâs en-Nâtîfî (r.h.), *el-Ecnâs* kitabında dedi: Kişinin, vakfiyesinde “Bu vakfını satarak parasını ondan daha üstün vakıf [almak] için kullanma” şartını ileri sürmesi meşru olup, [bu kayıt neticesinde o], vakfını satma yetkisine sahip olur. Nâtîfî, Ebû Süleyman el-Cüzcânî'nin (r.h.) rivayeti olan bu [fetvayı, *el-Ecnâs*'ta yer alan] Zekat, Sadaka ve Eymân kitabında imlâ usulü ile zikretmiş ve “vakfî kimin satacağı” [konusuna] temas etmemiştir. Ensârî, vakıf [kitabında] şunları zikretti: “Vâkıfın, [bey' ve istibdâl] şartı koşma yetkisinin var olmasıyla birlikte, vakfî sadece hâkim izniyle satması mümkündür. Vakıftan kendisine dönecek bir menfaat bulunmayan hâkime, bu yönde bir talep ulaştığında, satış işlemi, vakıf ehli için daha uygun görülecek ise, satışa izin vermesi gerekir. Vâkıf, vakfî satarsa, yerine [başka] bir arazi satın alır. Vakfî satmayacak olursa, kendisinden sonra vakıf yetkilisi olan kişinin vakfî satma yetkisi kalmaz. [Yeniden hâkimden izin alınmalıdır.] Vâkıfın, parasını miskinlere vermek amacıyla vakfî satmayı şart koşması halinde şart [4b] meşru değildir. Bu, Ensârî'nin vakıf [kitabındaki] lafızlarıdır.

el-Berâmike [isimli kitapta] denildi ki: Vâkıfın, vakfın önceden oluşmuş ya da yeni ortaya çıkmış borcunu vakfın gelirinden ödemeyi şart koşması meşrudur. Vâkıfın [vakıf kurarken] vakfını iptal edebilme hususunda kendisine muhayyerliği şart koşması konusunda ise Ebû Yûsuf, *en-Nevâdir*'inde İbn Semâ'a'dan rivayetle, vakfın meşru, şartın ise batıl olduğu görüşünü aktarmıştır. [Ebû'l-Abbâs en-Nâtîfî'nin] sözü bitti.

Sadrü'ş-Şehîd, *el-Vâkı'ât*'ında şöyle dedi: Kişinin, satın parasını kendi ihtiyacına sarf etmeyi şart koşarak gelir getiren arazi vakfetmesi durumunda, vakıf ve şart batıl olur. Bu, tercih edilen bir görüştür. Çünkü [bu şekilde kurulacak] vakıfta ebediyet niteliği bulunmamaktadır. 20 sene sonra mülkiyetine geri almak şartıyla at, silah veya arazi vakfetmek de, geride açıkladığımız üzere, aynı hüküm altında değerlendirilmektedir. *Siyer* babında denildi ki: Vakfın üst kısmının yıkılması üzerine gelirden burayı tamir ettirmeye yetecek para olmaması durumunda, vakıf batıl olur ve bina hakkı, yaşadığı sürece vâkıfa, ölmüş ise varislerine ait olur. Müellif, bu ve benzer meselelerde, hükmün böyle olduğunu ifade etti. Fakat zikri geçen hükümde problem bulunmaktadır. Zira şartlarını içeren vakıf, birkaç durum haricinde sahih olma özelliğini kaybetmez ve [vakıf olarak kalmaya devam eder.] Söz konusu durumlara şu iki mesele örnek verilebilir:

1. Bir mahallede yer alan havuz, harap olması yanında tamire imkânı olmayan bir şekilde bürünse ve mahallelinin bu havuza ihtiyacı kalmasa, vakfedeni biliniyor ve yaşıyorsa havuz vakfedene, ölmüş ise varislerine ait kabul edilir. Vakfedeni bilinmiyorsa, havuz buluntu mal hükmünde sayılıp fakirlere sadaka olarak verilir. Sonrasında fakir kişi, havuzu satın parasından faydalanma hakkına sahiptir.

2. Sahih bir vakıf dükkanın [yer aldığı] [5a] çarşı ve pazarın yanması üzerine dükkan, fayda vermez bir hale dönüşmesine ilaveten hiçbir surette kiraya verilemiyorsa, vakıf olmaktan çıkar. Belirli bir kavim için sahih bir şekilde vakfedilmiş olan vakfın, harap olup istifade edilemez bir duruma gelmesine ek olarak, kasabadan uzak bir yerde bulunduğundan tamir ettirilmesine kimsenin yanaşmaması halinde, vakıf batıl olur ve satışı meşru kabul edilir. [Sadri-ş-Şehîd'in] sözü bitti.

ez-Zahîra'da denildi ki: Şemsüleimme es-Serahsî (r.h.) [şunları] zikretti: Kişinin, vakfiyesinde (asli'l-vakf), bedel olarak alacağı [mülk] malın, [ilk] vakfının yerine vakıf olarak geçmesini [amaç edinerek], vakfını başka bir arazi veyahut bina mukabilinde istibdâl etmeyi şart koşması halinde, Ebû Yûsuf'a göre, vakıf ve şart meşru olur. Kişinin, vakfını satıp yerine istibdâl yapmayı şart koşması da aynı şekilde meşrudur. Muhammed ve Hilâl'e göre ise, [zikri geçen meselede] vakıf meşru iken şart batıl sayılır. Çünkü bu şart, kişinin vakfedeceği maldaki mülkiyetinin ortadan kalkmasını engelleme hususunda bir tesir barındırmaz. Ennihaye [bey ve istibdâl şartı ileri sürülerek malını vakfeden vâkıfın ilgili malda mülkiyeti kalkar] ve ebediyet manası, vakfın aslında mevcudiyetini devam ettirir. [Bu şekilde] şartlarını haiz olan vakıf [kurma işlemi] tamamlanır ve istibdâl, fasit bir şart olarak kabul edilir. Kişinin, vakfını satmayı şart koşmasına rağmen parasıyla yerine vakıf [almayı ifade eden] istibdâli şart koşmaması durumunda Muhammed, vakfın batıl kabul edileceğini, Ebû Yûsuf ise, vakfın caiz, şartın batıl sayılacağını söylemiştir. Hassâf, bunu vakıf [kitabında] zikretmiştir. Hassâf, [kitabının] bir babının iki ayrı yerinde, kişinin, vakıf [arazisini] satmayı ve parası ile arazi istibdâli yapmayı şart koşması üzerine, bedel olarak ev ya da akar satın alma hususuna değinmiştir. Birinci yerde, böyle bir hakkının olmayacağını söylemesine mukabil, diğer yerde, bu şekilde bir hakkının bulunduğunu ifade etmiştir. Kişinin, vakfını satmayı ve parası ile istibdâl yapmayı ileri sürmesi halinde, başka bir söz söylememiş ise, vakıf batıl görülür. Zira o, “parasıyla yerine geçecek bir vakıf istibdâli yapma” ifadesine yer vermemiştir.

[*ez-Zahîra*'nın müellifi] birkaç satır sonra [5b] dedi ki: Şemsüleimme Özcendî'ye evladına vakıf yapan kişinin, onlara “Vakfi tutmaktan aciz olduğunuzda vakfi satabilirsiniz.” diyerek, vakfetmesi hususu soruldu. [O, cevaben, bu şekilde kurulan] vakfın batıl kabul edileceğini söyledi. Bu [hükmün], Muhammed'in kavli üzere [tahriç yoluyla belirtilmiş] olması gerekir. Ebû Yûsuf'un kavline göre ise, [bu durumda] vakıf ve şart meşrudur. Muhammed'in kavli üzere vakıf batıldır. Ebû Yûsuf b. Hâlid'in kavline göre, vakıf meşru, şart ise batıldır. Sonra dedi: Parası ile daha üstün bir vakıf satın almak amacıyla vakfi satma şartı, Ebû Yûsuf'a göre geçerli olup vâkıf, [böylelikle] vakfi satma hakkına sahip olur. Hassâf, [şu iki meseleyi] vakıf [kitabında] zikretti: [1.] Kişinin, satıp parasını uygun gördüğü hayır yollarından birisine aktarma şartını ileri sürerek [kurduğu] vakıf

batıldır. [2.] Kişinin, satıp parasını vakfın ihtiyacı için harcama şartını koşarak [kurdugu] vakıf meşru, şart ise batıldır. Ebû'l-Kâsım'dan benzer bir rivayet nakledilmiştir. Ebû Bekir el-İskâf, [bu durumda], vakfın batıl olacağı yönünde bir hüküm vermiştir. Sadrü's-Şehîd de, bu görüşün tercih edildiğini, nitekim böyle bir şartla vakfın ebediyetinin ortadan kalkacağını söylemiştir. *ez-Zahîra*'nın sözü bitti.

İmam Fahreddin Kâdîhân, *Fetâvâ*'sında dedi ki: Kişinin, “Satıp parasıyla ilk [arazinin vakfiye] şartlarına göre vakfedilecek başka bir arazi satın almayı şart koşarak, “Bu arazim, Yüce Allah için ebediyen sadaka mevkûfedir.” demesi durumunda Hilâl, vakıf ve şartın geçerli sayılacağını söylemiştir. Bu, Ebû Yûsuf'un da görüşüdür. Ebû Yûsuf b. Hâlid ise, vakfın sahih, şartın geçersiz olduğunu söylemiştir. Bazıları, ikisinin de fasit olduğunu söylemiştir. Sahih olan, Ebû Yûsuf ile Hilâl'in kavlidir. Çünkü bu, vakfın hükümünü iptal etmeyen bir şarttır. Zira vakfın, [6a] bir araziden başka bir araziye intikali muhtemel olup neticede ikinci [olarak vakfedilen], birinci [vakfın] yerine geçecektir. Mesela gâsıp, gaspettikten sonra göle dönüşecek kadar su akıttığı vakıf araziye ziraata elverişsiz bir şekle soksa, gâsıbın vakfın kıymetini tazmin etmesi gerekir. Elde edilen parayla da başka bir arazi satın alınır ve ikinci arazi, ilk vakfın [hayır] ciheti üzerine vakfedilir. Suyu, afetten ötürü azalıp ziraata elverişsiz bir hale gelen vakıf arazinin geliri, ihtiyacını karşılayamadığında ve vakıf arazinin maslahatı, başka bir arazi ile istibdâl edilmesinde ise, [hüküm] bir önceki meseledeki gibi olup [burada da istibdâle gidilir. Vakfın yöneticisi olan] malik için istibdâli gerektiren zaruri bir durum olmasa da istibdâl velayetini [ifade eden] şart, sahih kabul edilir. Vâkıfın, vakfiyesinde “Teklif edilen az ya da çok para karşılığında vakfi satabilmem şartıyla” veya “Parasıyla köle alabilmem gayesine matuf olarak vakfi satabilmem şartıyla” diyerek yahut “Vakfi satabilmem şartıyla” deyip başka bir şey söylemeden [vakfi kurması hususunda] Hilâl, bu şartın vakfi fasit kılan bir şart olduğunu söylemiştir. Çünkü bu şart, vakfın velayetini iptal eder. [Neticede] sanki o, “vakfi iptal edebilmem şartıyla” sözünü söylemiş gibi addedilir. Ancak o, başka bir arazi ile istibdâli şart koşmuş olsa, vakıf batıl olmaz. Zira istibdâl, nakil ve dönüşümdür. [Fukahâ], vâkıfın, vakfiyesinde istibdâli kendisi için şart koşması halinde, şartın sahih olacağı ve onun istibdâle yetkili olacağı hususunda icma ettiler. [Vakfiyede] istibdâli şart koşmadan vâkıfın istibdâle yetkili sayılmayacağı ve [bu durumda] istibdâlde maslahat koşuluyla kâdının, istibdâle yetkili olacağı hususuna, *es-Siyerü'l-kebîr* [isimli kitapta] bir işaret bulunmaktadır. Vâkıf, “Parasıyla başka bir arazi almak için vakıf araziye satma yetkisini elime almak” şartıyla deyip başka bir şey söylemese, kıyasen vakıf batıl olur. Çünkü o, [6b] “İlk [vakıf arazi] yerine geçecek [başka bir arazi]” ifadesini zikretmemiştir. İstihsanen ise vakıf sahih kabul edilir. Zira ilk arazi, vakıf olarak taayyün ettiğinden, parası da hükmen onun yerine geçecek [yerde kullanılmış] varsayılır. Bu, vâkıfın, ikinci araziye satın alması halinde, bu ikinci arazinin ilk [vakfın] şartlarına

göre ve onun yerine geçecek şekilde vakfedilmiş olması meselesine benzemektedir. Sonrasında onun, ikinci arazi vakfını üçüncü bir arazi ile istibdâl etme hakkı yoktur. Zira bu, şartla sabit olan bir hüküm olup şart, ikincisinde değil birincisinde bulunmaktadır. Kişinin, “Başka bir arazi mukabilinde istibdâl yapmam şartıyla arazim sadaka mevkûfedir.” demesi durumunda, onun ev mukabilinde istibdâl yapma hakkı olmaz. Zira onun şartı değiştirme hakkı yoktur. İstibdâl şartı ileri sürülmemiş mürsel bir vakıf arazi, faydası kesilmiş çorak bir hale dönüşmüş olsa da vâkıfın, burayı satın istibdâl yapma hakkı olmaz. Çünkü vakfın yolu, satılamamak ve ebedi olmaktır. İstibdâl velayeti, şartla edinilir ve şartsız sabit olmaz. Bu, muhayyerlik yetkisi ele alınmamış bir satım akdinde aldanma mevcut olsa dahi müşterinin, satın aldığı malı iade edememesi meselesine benzemektedir. Vâkıfın, vakfa mütevellî olan herkese istibdâli şart koşması, sahih kabul edilip [bu durumda] vakfın mütevellisi olacak herkese istibdâl velayeti hakkı verilir. Bu anlatılanların tamamı, vakıfta şart konusunda ele alınmaktadır. [Kâdihân, *Fetâvâ*'sının bu varaklarında], maksadımıza dahil olmayan başka ferî meseleler zikretmekte ise de, kısaltma olsun diye biz bunları terk ettik.

Hisseli vakıf hususunda dedi ki: Evleri ve arazileri olan bir kişi, arazilerinden muayyen birisini yahut evlerinden belirli bir tanesini vakfettikten sonra, vakıf araziye ya da evi başka bir arazisi veyahut evi ile değiştirmeyi ve de ilk vakfını, kendi [mülkiyetine] dahil etmeyi isterse, bu [işlem], vakfını vakıf olmayan [mülkü ile] karşılıklı değiştirmek sayılır. O, vakfiyesinde kendisi için istibdâli şart koşmamış ise, [7a] bu münakale meşru sayılmaz. İstibdâli ileri sürmüş ise meşrudur. İstibdâli kendisine şart koşması ile kendisine şart koşmaması, eşit kabul edilir.

Bundan bir önceki fasılda dedi ki: Vakıf kayyımının, vakfedilmiş arazide kira geliri getirecek evler bina etme hakkı yoktur. Çünkü vakıf araziden gelir almak, orada ziraat yapmakla gerçekleşir. Şehrin evlerine bitişik olan vakıf araziye kiralamaya insanlar rağbet ediyor ve söz konusu kira geliri, arazinin ve hurma ağacından elde edilen ürünün gelirinden fazla ise, kayyımın, kiraya vermek amacıyla bu arazi üzerinde evler bina etme hakkı vardır. Çünkü bu şekilde gelir almak fakirlere daha faydalıdır. Muhammed'den [cevaz hususunda] daha esneklik ifade eden [bir fetva] rivayet edildi. [İlgili fetvada] Muhammed dedi ki: Vakfedilmiş araziye ait gelirin azalması üzerine kayyım, bu araziye sattığında, parasıyla fakirlere daha faydalı ve geliri daha fazla olan başka bir arazi satın alabiliyorsa, kayyımın, bu araziye satın parasıyla başka bir arazi satın alma hakkı doğar. [Muhammed (r.h)], arazinin, arazi mukabilinde istibdâlini meşru görmektedir. Hişâm'dan rivayet edildiğine göre Hişâm, Muhammed'in şu fetvayı verdiğini işitmiştir: “Vakıf, miskinlerin kendisinden faydalanmayacağı bir hale geldiğinde kâdının,

vakfı satıp parasıyla başkasını alma hakkı olmakla beraber, kâdından başka birisinin böyle bir hakkı yoktur.”

“Ribâtât” ve “Mekâbir” faslında dedi ki: Belirli kavimlere vakfedilmiş sahih vakfın harap olması ve kendisinden istifade edilmeyecek bir duruma gelmesi üzerine, yerleşim yerinden uzak olması ve tamir ettirmeye kimsenin yanaşmaması neticesinde [vakıf], kiraya da verilemiyor ise [ilgili] vakfın, batıl hale gelmekte ve vakfın satışı meşru olmaktadır. [Fakat söz konusu vakıf], az bir bedel karşılığında kiraya verilebiliyorsa vakfın aslı kalmalıdır.

Sonra [şu] meseleyi zikretti: Vakfın çatısı yıkılsa, çarşıdaki dükkan yanıp harap olsa, kaleler yahut sınır kuleleri harap olsa [vakıf batıl olur.] Bu meseleyi [birkaç sayfa önce] *el-Vâkı'ât*’tan nakletmiştik. Sonra [şu meseleyi zikretti]: Mescide ait hasırların eskimesi ve bunlara ihtiyaç duyulmaması halinde, [7b] hasırları mescide bağışlayan kişi hayattaysa, hasırlar onun malı sayılır. Çünkü onun mülkiyeti zail olmamıştır. [Bağışlayan], ölmüş ve varisi yoksa, mescit ehlinin bunları fakirlere vermeleri veya satıp parasıyla başka bir hasır almalarında beis yoktur. Hasırların hükmü, lukata malın hükmü gibidir. Sonra dedi: Biz zikrettik ki: mezhebin sahih görüşü, onları kâdî emri olmadan satmak sahih değildir. Ancak kâdının bulunmadığı yer bundan müstesnadır.

Dedi ki: Yolcuların yakınında başka kaleler-sınır kuleleri inşa edildiğinden ötürü uzak mesafede bulunan kalelere-sınır kalelerine artık ihtiyaç duyulmasa, Seyyid İmâm Ebû Şücâc, ihtiyaç duyulmayan kalelerden-sınır kulelerinden elde edilen gelirlerin, yakında inşa edilenlere verilmesi [gerektiği yönünde] bir fetva verdi. Bu hüküm, [şu meseledeki hükme] benzemektedir: Mescidin harap olması üzerine, karye ehlinin bu mescide ihtiyaç duymaması durumunda, mesele kâdiya arz edilir. Kâdî da, mescidin kerestelerini satıp parasını başka bir mescide aktarır. Bazıları dedi ki: Kaleler-sınır kuleleri ve mescit, harap olup insanların bunlara ihtiyacı kalmadığında, bunlar miras sayılırlar. Harap olmuş halka açık göl de aynı şekildedir.

İmam Rادیüddین es-Serahsî, *Mebisûr*’unda dedi: Kişinin, “Aslı bende kalmak ve mülkünden ayrılmamak üzere şu arazim, sadaka mevkûfedir.” demesiyle [kurulacak] vakıf, icma ile batıl kabul edilir. Çünkü [vakfedenin] sözünde [yer alan] sondaki ifadelerle başındaki ifadeler birbiriyle çelişmektedir. Kişinin, “Dilersem ya da razı olursam veya hoşuma giderse şu arazim sadakadır.” demesi durumunda, vakıf batıl kabul edilir. Zira bu, gerçekleştirmeyi riske atmak manası taşımaktadır. Kişinin, “Satıp karşılığında başkasını almak şartıyla [vakfettim].” demesi durumunda mal, ilk [vakfın şartları üzere] vakfedilmiş olur. Ayrıca Ebû Yûsuf ile Hilâl’e (r.h.) göre, vakıf ile şart geçerli kabul edilir. Zira vakfedilen arazilerde [8a] ortaya çıkan problemden ötürü vakıftan yararlanan kişilere verilecek gelir hasıl olmayıp, vakfın istibdâl edilmesini gerektiren bir zaruret

ortaya çıkabilir. [Bunun yanında] istibdâl-i vakıf, genel olarak meşrudur. Mesela kişinin, taşınmaz bir vakfı yıkması veya ziraata elverişsiz hale gelecek kadar vakıf araziye su dökmesi durumunda, vakfın kıymetini ödemesi gerekir. Tazmin edilen bu parayla da, ilk vakfın şartlarına göre vakfedilmek üzere başka bir arazi satın alınır. Buna benzeyen [bir başka hüküm şu şekildedir:] İki şahit, bir adamın vakıf kurduğuna dair şahitlik ettikten sonra bu şahitliklerinden dönse, vakfın kıymetini tazmin etmeleri gerekir.

İmam Zahirüddin el-Buhârî, *Fetâvâ*'sında dedi: Muhammed'den rivayet edildiğine göre, vakfedilmiş araziye ait [gelirin] azalması üzerine kayyım, arazinin bedeli karşılığında gelir bakımından ondan daha üstün bir arazi satın alabiliyorsa, orayı satın yerine bulunduğu araziye satın alması meşrudur. İstibdâl meselesine dair [açıklamalara] ikinci fasılda yer verilecektir. Sonra ikinci fasılda dedi: Şemsüleimme el-Hulvânî'ye, mescide ait vakıfların âtil duruma düşüp gelir getiremez hale gelmesi üzerine mütevellinin, “vakıfları satın yerlerine başkalarını satın alma hakkı var mıdır?” diye soruldu. O da, “Evet.” dedi. Bunun üzerine, ilgili vakıflar, âtil durumda olmamalarına rağmen bedelleri mukabilinde daha hayırlılarını alma imkanı gündeme gelmesi durumunda mütevellinin, [yine istibdâl amaçlı] satması meşru mudur? diye soruldu. O da “Hayır.” diye cevap verdi. Meşayıhtan vakfın âtil duruma dönüşüp dönüşmemesini dikkate almadan vakfın satışını ve istibdâlini caiz görmeyenler de vardır. Bir başka mesele şu şekildedir: Şemsüleimme es-Serahsî, *es-Siyerü'l-kebîr*'inde [şu hükmü zikretti]: Ebû Yûsuf dedi ki: Vakıfların istibdâli meşrudur. *el-Müntekâ*'da [şu hüküm] zikredildi: Hişâm, Muhammed'in şöyle dediğini işitmiştir: “Vakıf, kendisinden miskinlerin yararlanmayacağı bir şekilde geldiğinde kâdı, semeniyle yenisini almak amacıyla vakfı satabilir. Ancak bu, kâdıdan başkasına caiz değildir.”

İkinci Fasl

Nakillerin Yazımı, Nakillerin Toplanması, Meseleye Özet Bir Cevap Verilmesi, Meselenin Tahkiki ve Bazı Açık-Kapalı Nakiller Hakkında Söylenen Birtakım Açıklamalara İşaret Etmek

Bil ki; -Yüce Allah, seni [8b] ilim ve amele muvaffak kılsın, tûl-i emelin gerektirdiklerinden korusun- istibdâl, üç kısımdır. [1.] Vakfedenin vakfiyesinde kendisi veya başkası için özel ya da genel olarak istibdâli şart koşması durumu. [2-3.] Veyahut vâkıfın, kimse için istibdâli şart koşmaması durumu; Burada vakfedenin, istibdâlin yapılmasını şart koşup koşmaması arasında fark yoktur; İstibdâli şart koşmaması halinde vakıf, ya harap olduğundan tamamen istifade edilemeyen bir durumdadır; ya da istifade edilen bir şekilde olmasına rağmen [istibdâl için teklif edilen] bedel, kendisinden daha hayırlıdır.

[İstibdâlin Kısımları:]

Birincisi:

Vakfedenin, özel olarak kendisinin yahut başkasının uygulayacağı istibdâlin geçerli olmasını şart koşması durumunda istibdâlin, mezhebin sahih görüşüne bakarak meşru kabul edileceği [kısmıdır].

İkincisi:

Vakfedenin, istibdâlin geçerliliğini şart koşmamasına rağmen vakıftan, hiçbir surette gelir sağlanmaması yahut vakıftan elde edilen gelirin ihtiyaca cevap veremez hale gelmesi üzerine vakıf, külliye kendisinden istifade edilemeyen bir şekilde dönüşmüşse istibdâlin, bir önceki kısımda olduğu gibi âlimlerimizin ve imamlarımızın sahih kavillerine göre meşru kabul edileceği [kısmıdır. Burada] vâkıfın, istibdâlin [gerçekleştirilmesine yönelik] yahut istibdâlin yapılmamasına [yönelik] ya da gerçekleştirilmesini yasaklamaya [yönelik] herhangi bir şeyi şart koşup koşmadığına da bakılmaz.

Üçüncüsü:

Vakfedenin, istibdâli şart koşmaması durumunda, muhtar-sahih görüşe bakarak şu iki şartı sağlasa dahi istibdâlin meşru kabul edilmeyeceği kısım: [1.] Vakfın, külliye işlevini yitirmemesine binaen genel olarak da olsa vakfın faydası devam ediyor ise. [2.] İstibdâl bedeli [olarak teklif edilen] mal, vakıftan daha hayırlı, gelir ve fayda bakımından vakıftan daha üstün ise. [Bu kısımda] vâkıfın, istibdâlin yapılmamasını şart koşmuş olmasına veya [istibdâle yönelik herhangi bir şart koşmayarak istibdâli] mutlak bırakmış olmasına bakılmaz.

Birinci kısma [yönelik açıklamalara] geçilecek olunursa, -vâkıfın şart koşması halinde istibdâlin meşru olması hususunu kastediyorum- [ilgili hüküm], Hilâl'in vakıf [kitabından] naklettiğimiz bir meseleye dayanır. Hilâl, söz konusu meseleyi Ebû Yûsuf'tan nakletmektedir; ayrıca bu, mücerret bir rivayet olmayıp Hilâl'in ve Hassâf'ın da benimsediği bir hükümdür. -Hilâl ve Hassâf, bizim için vakıf [hukuku] semasının parlayan yıldızları ve vakıf [hukuku] çatısının üzerinde yükseldiği temel sütunlar [mesabesindedir. 9a] - Ebû'l-Leys [es-Semerkandî], bu görüşü aynı şekilde *en-Nevâzil*'inde ondan nakledip tercih etmiştir. Ayrıca Semerkandî, hocası Ebû Bekir el-İskâf'ı kastederek "Bu, aynı şekilde Ebû Bekir'in sözüdür." demektedir. Zikri geçen görüşü, Nâtıfı de, Ebû Süleyman el-Cüzcânî ve el-Ensârî'den nakletmiştir. Bir de, *ez-Zahîra* sahibi, aynı şekilde Şemsüleimme es-Serahsî'den nakletmektedir.

Fakat *ez-Zahîra* sahibi, bu görüşte icma edildiğini nakletmiştir ki; zikredeceğimiz üzere bu icma [iddiasında] problem vardır. Meseleye delil, Kâdihân ve diğerlerinin

işaret ettiği [şu satırlardır]: Mevkûfe arazinin gasp ve itlafı meselesinde görüldüğü gibi vakıf, genel olarak intikale ihtimallidir. Dolayısıyla vakfedenin [istibdâl] şartına tabi olunmalıdır. Çünkü onun şartı, sadece şeriatın şartına muhalif olduğu vakit dikkate alınmamalıdır. Zira Yüce Allah'ın hükmü daha güçlüdür. Onun hükmü, tâbi olmaya daha uygun ve evladır. Mezhebin sahih görüşü olan bizim kavlimize gelecek olursak, Ebû Hâlid Yûsuf b. Hâlid es-Semtî'nin burada bir muhalefeti söz konusudur. Nitekim vakıf, her ne kadar bu şekliyle sahih ise de Ebû Hâlid Yûsuf, zikri geçen şartın batıl olduğunu söylemektedir. Bazıları, Kâdîhân'ın naklettiği gibi hem vakfın hem de şartın batıl olduğunu belirtmişlerdir. Bu anlatılanlardan sonra Kâdîhân'ın “[Fukaha], vâkıfın istibdâli kendisine şart koşmasının meşru olduğu yönünde icma etti.” sözü ile ortaya koyduğu icma iddiasının sahih olmadığı anlaşılmaktadır. Neticede meselenin ihtilaflı olduğu sabit olmuştur. Ancak rivayet ve dirayet açısından sahih olan istibdâlin geçerli olmasıdır.

İkinci kısma [yönelik açıklamalara] geçilecek olunursa, -şart koşulmadığı halde harap olduğu ve bu suretle kendisinden faydalanılması mümkün olmadığı durumdaki vakıfların cevazını kastediyorum- geride ilgili nakiller aktarılmaktadır. Söz konusu nakillerden birisi Kâdîhân'ın şu sözüdür: “*es-Siyerü'l-kebîr*'de işaret edildiği üzere, şartsız istibdâle sadece kâdı yetkilidir.” [Kâdîhân'ın] sözü bitti. Bu nakil, vâkıfın istibdâli şart koşmaması durumunda, istibdâlin meşruiyetini mutlak olarak ifade ediyorsa da -vakfın harap olup mutlak manada işlevini yitirmesi ya da böyle olmamasına [rağmen vakfın satışından sonra tahsil edilecek] [9b] semen mukabilinde kendisinden daha hayırlı bir mal bulunmasını kastediyorum- bu [ikinci] kısmın, nakiller arasında uyum sağlayıp mal olanla amel etmek bakımından [istibdâlin meşruiyeti hususunda] ilk kısım üzerine hamledilmesi gerekir. Çünkü ikinci kısımda istibdâlin adem-i cevazına dair delil zikredeceğiz.

[İtiraz olarak] denilirse ki; Vâkıfın [istibdâli] şart koşmamasına rağmen, vakfın işlevsiz kalacak şekilde harap olması gerekçesine yaslanarak istibdâlin meşru olduğunu ifade eden kavil, nasıl sahih kabul edilir ve nasıl tercih edilir! Halbuki imamlar, bunun hilafına açıklama yapmışlardır. Zira Kâdîhân, bir önceki nakilden sonra [şunu] zikretmektedir: “Vakıf [arazi], kendisinde istibdâl şartı zikredilmemiş mürsel bir vakıf ise, her ne kadar işlevini kaybetmiş çorak bir araziye dönüşmüşse de, bu vakıf araziye satıp istibdâl yapmak meşru kabul edilmez. Çünkü vakfın yolu satılamamak ve ebedi olmaktır. [Ayrıca] istibdâl yetkisi, şartla sabit olur. Aynı şekilde geride Şemsüleimme es-Serahsî, *es-Siyerü'l-kebîr*'den şu meseleyi nakletmiştir: “Bu, istibdâli meşru kabul edenin hata ettiği delalet etmektedir.” Benzer bir şekilde Kâdîhân'ın ve *el-Hidâye* sahibinin hocası Şeyh İmam Zahîrüddin el-Merğînânî'den şu rivayet edilmiştir: “*el-Hülâsa* ve diğer

[eserlerde] zikredildiği üzere o, istibdâlin meşru olduğuna dair fetva veriyorken sonra bundan döndü.”

[Cevap olarak] denilir ki; “Meselenin hakikati, zikrettiğim gibidir. Ancak tercih edilen ilk kaydettiklerimizdir. Getirdiğin nakillere ise tabi olunamaz. Kâdîhân'ın aktardığına gelince o, Hilâl'i takip etmekte olup zikrettiği, Hilâl'in ibaresinin aynıdır. [Fakat] bu konuda Hilâl'e tabi olunamaz. [Dolayısıyla] Kâdîhân'ın Hilâl'e tabi olup [söz konusu] görüşü tercih etmiş olması, mümkün değildir. Nasıl mümkün olsun ki! Çünkü Kâdîhân, [şu sözleriyle] iki meselede vakfedenin [istibdâli] şart koşması durumunda istibdâlin meşru olduğuna yönelik delil getirmiştir: “İkincisi: araziye [yağacak] yağmurun afetten ötürü azalması üzerine arazi, ziraata elverişsiz bir duruma gelse yahut arazinin geliri, ihtiyacından fazla olmadığından maslahat, vakfin istibdâl edilmesinde [görülüyor ise arazi] istibdâl edilir.” [Kâdîhân'ın] sözü bitti. Bu mesele, öncüller vasıtasıyla ulaşmak istediğimiz neticedir. [10a] Kâdîhân, Hilâl gibi bunu ilk meseleye delil kılmışsa ikinci defa niye inkar etsin ki! [İtiraz paragrafında yer verilen] Şemsüleimme es-Serahsî ile Şeyh İmam Zahîrüddin el-Merğînânî'den nakledilenler, üçüncü kısma hamledilmektedir. -Vakfin külliye harap olmamasına rağmen semeni ile [istibdâl bedeli olarak] kendisinden daha hayırlı bir malın bulunması durumunu kastediyorum- Şemsüleimme es-Serahsî ile Şeyh İmam Zahîrüddin el-Merğînânî'den veyahut diğer meşâyih'tan nakledilenleri, [üçüncü kısma] hamletmemize itiraz olarak, [ilgili nakillerde anlatılan hükümleri dikkate alarak], istibdâlin ikinci kısımda meşru kabul edilmeyeceğine yönelik bir tasrih ortaya atılacak olursa, [o zaman] Şemsüleimme es-Serahsî ile Şeyh İmam Zahîrüddin el-Merğînânî'ye tabi olmak gerekmez [deriz]. Zira İbnü'l-Hümâm'ın *Şerhü'l-Hidâye*'de zikrettiği [şu ifadelerde görüldüğü üzere] sahih vecih aşıkardır: “Bize göre, istibdâlin mutlak olarak (vâkıfın, istibdâli şart koşmaması durumunda) meşru kabul edilmesi gerektiği hususunda başka bir nakil daha mevcuttur”. Söz konusu nakil, Kâdîhân tarafından şu şekilde zikredilmektedir: [1.] “Muhammed'den bundan daha ötesi rivayet olunmuştur ki; o rivayet şu şekildedir: Mevkûfe araziye ait gelirin azalması üzerine kayyımın, semeni mukabilinde fukaraya daha faydalı başka bir arazi bulması halinde, kayyım, istibdâli uygulamaya yetkili sayılır. [2.] *el-Müntekâ* [isimli eserde şöyle rivayet edilmektedir:] Vakıf, işlevini yitirdiği zaman kâdının, vakfı satıp semeni ile başkasını satın alma hakkı vardır. Bu mesele, öncüller vasıtasıyla ulaşmak istediğimiz neticenin bizzat kendisidir. Birinci mesele ise, matluba daha açık bir şekilde delalet etmektedir.

İbnü'l-Hümâm, *Şerhü'l-Hidâye*'de [el-*Hidâye*] kitabında yer alan ilgili meseleyi şerhettikten sonra şöyle demektedir: “Hasılı istibdâl, ya vâkıfın şartından ötürü -kitaptaki, yani *el-Hidâye*'deki meselede olduğu gibi- ya da şartı bulunmadan uygulanır. Vakfin,

fayda veremez duruma gelmesi halinde Kâdîhân'dan nakledilen iki şekilde görüldüğü gibi istibdâlin [meşru sayılması gerektiği hususunda] ihtilaf edilmemesi gerekmektedir. Vakfın, faydası devam etmesine rağmen, vakfın semeniyle kendisinden daha faydalısı bulunuyor ise istibdâlin meşru olmaması gerekir.” [İbnü'l-Hümâm'ın] sözü bitti.

Zikrettiklerimizden açığa çıktığı üzere, vakfın harap olması yanında külliye fayda veremez hale dönüşmesi durumunda istibdâlin meşru sayılmaması içtihatî bir konudur. *Hizânetü'l-ekmel'* de [10b] [şöyle bir rivayet] vardır: “Vakfın satışı şart koşulmamışken vakfın satışı ve istibdâli meşru olmaz.” Baksana zikri geçen hükümde istibdâlin meşru sayılmaması, mutlak şekilde (vâkıfın istibdâl şartı bulunup bulunmamasına bakılmaksızın) ifade edildi. Ancak [istibdâlin meşruiyeti hususunda] en sahih olan, zikrettiğimiz ve rükunlarını belirttiğimiz istibdâldir.

Üçüncü kısma [yönelik açıklamalara] geçilecek olunursa, -vakfın işlevini külliye yitirmemesine rağmen vakfın semeni ile daha hayırlısının alınması [konusunu] kastediyorum- bu meşru değildir. Çünkü [fürû-ı fıkhn] sahih nakillerinde ve açık fetvalarda bunlar hakkında [açıklama yapılmaktadır]. Ayrıca bu kısımda [istibdâlin meşru olmadığını ifade eden] delil de mevcuttur. Şöyle ki; vakıf [kelimesi, vakfı] bey' ve tebdilden hapsedmek anlamına gelmektedir. Vakfın mahiyeti de nakil ve tahvîle aykırıdır. Şu kadar var ki; [geride zikredilen] birinci kısımda [vâkıfın] şartı, ikinci kısımda da [istibdâlin uygulanmasını gerektiren] zaruret, vakfı asıl konulmuş olduğu manasından ve tâbi olduğu şartından çıkarmaktadır. Söz konusu [vâkıfın] şartı ile zaruret, üçüncü kısımda mevcut olmadığından ötürü [bu kısımdaki meselelerde], vakfın halini değiştirmeye ve vakfı satıp istibdâl etmeye herhangi bir gerekçe yoktur.

İbnü'l-Hümâm dedi: *es-Siyerü'l-kebîr'* den nakledilen “Vakfın istibdâli, sadece Ebû Yûsuf'tan (r.h.) nakledilen bir rivayete göre meşru kabul edilir.” şeklindeki sözün hamledileceği yer, bu [üçüncü kısımda anlatılan vâkıfın istibdâl şartının bulunmadığı mahiyette bir] istibdâldir. [Vâkıfın istibdâl] şartının mevcut olduğu istibdâlin [meşruiyeti ise], Ebû Yûsuf'un meşhur ve maruf görüşü olup [bir önceki cümlede yer alan bir rivayetteki gibi] mücerred bir rivayet değildir. [Vâkıfın, istibdâl şartının mevcut olduğu] ikinci istibdâlin [meşruiyeti] hususunda da, [geride] söylediğimiz üzere ihtilaf edilmemesi gerekmektedir. [Zira] *Fetâvâ Kâdîhân'* da [şöyle bir mesele zikredilmektedir]: “Fukahâ, vâkıfın istibdâli kendisi için şart koşması halinde, vakıf ve şartın sahih olup vâkıfın istibdâle malik olacağı, *es-Siyerü'l-kebîr'* de işaret edildiği üzere istibdâli şart koşmadan ise sadece kâdı izniyle istibdâle yetkili olacağı hususunda icma ettiler.” İcma mahallinin, vâkıfın istibdâli kendisine şart koşması durumunda geçerli olduğu, istibdâli şart koşmadığında ise kâdının istibdâli yetkili olması halinde geçerli olduğu açıktır. Yoksa istibdâlin aslında icma bulunmamaktadır. Şayet [vâkıfın istibdâl şartının bulunup

bulunmamasına bakılmaksızın] istibdâlin aslında icma edilmiş denilirse, Kâdîhân, hilaf nakletmiş olacaktır. Bu anlatılanlardan anlaşılacağı üzere Ensârî'nin zikrettiği [meseledeki istibdâl, vâkıfın] kendisi için istibdâli şart koşmadığı [bir mesele] diye hamledilmiştir. [İbnü'l-Hümâm'ın] sözü bitti.

[İbnü'l-Hümâm'ın zikrettiği] kavillerde üç açıdan problem vardır.

1. “İcma mahallinin... olduğu açıktır” [11a] şeklinde [geride] zikredilen söz, Kâdîhân'ın sarîh kelamı olup [ayrıca] icma mahallinin falanca şekilde olduğunu iddia etmeye [tekrardan] ihtiyaç yoktur. “... İstibdâlin aslında icma edilmiş denilirse Kâdîhân, hilaf nakletmiş olacaktır” sözü de lafzi bir münakaşadan ibarettir.

2. [İbnü'l-Hümâm'ın] zikredilen cümlelerle Kâdîhân'ın sözünü tashiîh etmesi de sahih değildir. Çünkü zikredilen [iki durumda] icma gerçekleşmemiştir. Şöyle ki; bizzat Kâdîhân, “İbn Hâlid, vakıf ve şart sahihtir dedi. Bazıları da, vakıf ve şart fasittir dedi.” diyerek, vakfedenin istibdâli kendisi için şart koşması durumunda hilaf nakletmektedir. Böyle olunca Kâdîhân'ın istibdâlin şart koşulması durumunda icma edildiği iddiası nasıl sahih kabul edilebilir. Ayrıca Kâdîhân, icmayı belirttikten sonra, “İstibdâl şartı ileri sürülmemiş mürsel vakıf arazinin, işlevini yitirmiş çorak bir arazi haline gelmesine rağmen bey ve istibdâlinin sahih olmayacağını ifade etmektedir.” O zaman kâdînin istibdâle yetkili kılınmasını [ifade eden] ikinci şekilde icma iddiası nasıl sahih görülebilir!

3. [İbnü'l-Hümâm'ın] zikretmiş olduğu, Ensârî'nin sözünün vâkıfın istibdâli şart koşmaması durumuna hamledilmesi hususunun doğru görülmemesi kuvvetle muhtemeldir. Zira Nâtîfî'nin *el-Ecnâs*'ta naklettiği Ensârî'nin kelamının [hamlinin] gerektiği şekil, [İbnü'l-Hümâm'ın, dediği gibi vâkıfın istibdâl şartının mevcut olmadığı kısım değil, bilakis] istibdâlde vâkıfın şartının kayıtlı olduğu haldir. [Şöyle ki;] Nâtîfî [şunları] söylemektedir: Ensârî, Vakıf [kitabında] dedi: [Vâkıfın] istibdâli şart koşma hakkına rağmen o, vakfi sadece kâdî izniyle satabilir. Hâkime [vakfın satışı meselesine dair] bir dava ulaştığında, [söz konusu meselede] vakfın bundan bir faydası olmaması yanında vakfın satışı, vakıf ehli için daha uygun görülüyor ise hâkimin buna izin vermesi gerekir. [Ensârî'nin sözü] bitti. Bu, zikrettiklerimizde açıktır. İbnü'l-Hümâm'ın zikrettiğine göre, Ensârî'nin “Hâkime... gerekir” sözü, öncesinden bağımsız ve başka bir meselelenin başlangıcı sayılması gerekir. [İbnü'l-Hümâm'ın yaptığı] bu [çıkartım], açık bir şekilde son derece uzaktır.

ez-Zahîra'dan [şu metinleri] nakledelim: “Vâkıfın, vakfiyesinde tebdili şart koşması halinde, Ebû Yûsuf'a göre şart ve vakıf meşru sayılırken Muhammed [11b] ve Hilâl'e göre vakıf meşru, şart ise batıl sayılır.” [*ez-Zahîra*'nın sözü bitti.] Bu, doğru değildir. Çünkü [geride Kâdîhân'dan] naklettiğimiz üzere Hilâl'in görüşüyle Ebû Yûsuf'un

görüşü aynıdır. Ayrıca o, meseleyi naklettikten sonra şöyle demektedir: “Ebû Yûsuf’a gelince o, şart ve vakfın meşru olduğunu söylemekte olup biz, onun dediğini tercih ediyoruz. [Bir de] Semerkandî’nin *en-Nevâzil*’inden [şunu] nakledelim: “Vâkıfın, vakfı satın semeniyle başkasını satın alma şartını ileri sürmesi halinde, vakıf ile şart Ebû Yûsuf’a göre meşru görülmekte ve Hilâl de bu kavli [tercih etmektedir].”

[İtiraz olarak] denilse ki: *ez-Zahîra* sahibinin Hassâf’tan naklettiği şu meseleye ne diyeceksin! Hassâf, aynı babın iki yerinde şu meseleyi zikretmektedir: [Söz konusu mesele], vakıf araziye satın semeniyle arazi istibdâli yapma şartını ileri süren vâkıfın, semen ile ev ya da gayr-ı menkul istibdâli yapmasını [anlatmakta olup] Hassâf, ilk meselede böyle bir hakkının olmadığını söylemesine rağmen diğerinde, böyle bir hakkının bulunduğunu ifade etmektedir.

[Cevap olarak] derim ki: Evet, Hassâf, aynı babın iki yerinde tenakuza düşmüştür. Fakat *ez-Zahîra* sahibinin zikretmediği bir mesele olan şart meselesinde Hassâf [şöyle] demektedir: “Semeni ile arazi istibdâli yapabilmem şartı ile [vakıf kurdum.]”¹³ deyip başka bir şey söylemeyen vâkıfın, [kurmuş olduğu vakıf] istihsanen meşrudur. Hassâf, sonrasında şöyle dedi: Dedim ki; [vâkıfın] arazi [satışından elde edilen] semen ile arazi dışında bir taşınmaz alma hakkı vardır. Dedi ki: Yoktur. “[Vâkıf], arazi yerine dilediğim taşınmazla istibdâl yapabilmem şartıyla [vakıf kurdum]”¹⁴ deseydi [hüküm nasıl olurdu?] Dedi ki: Onun ev ya da başka bir taşınmaz karşılığında istibdâl yapma hakkı vardır. Sonra [Hassâf], babın bitiminde dedi ki: Kişi, “satıp semeni mukabilinde istibdâl yapmayı”¹⁵ şart koşup başka bir şey söylemediği araziye vakfederse hüküm nasıl olur? Dedi ki: vakıf batıldır ve meşru değildir. Bu hükümle ilk hüküm çelişmektedir. Devamında [Hassâf] dedi ki: Dedim ki: Bundan önce neden “Yerine vakıf yapılacak [mal satın almak amacıyla] semeni mukabilinde istibdâl yapması [gerekir.” cümlesini]¹⁶ söylemedi? dedi. Dedim ki: Şayet, “Yerine vakıf yapılacak [mal satın almak amacıyla] semeni mukabilinde istibdâl yapma yetkisini elime alarak”¹⁷ deseydi [hüküm nasıl olurdu?] Dedi ki: Bunu istihsanen meşru görüyorum. Zira [vâkıf], “Yerine vakıf olacak”¹⁸ ifadesini zikredince ikinci [vakfın] ilk vakfın şartları üzerine [12a] mevkûfe sayılacağını şart koşmuş sayılır. Dedim ki: Vâkıf, “Bu sadaka akdinin üzerinde gerçekleşmiş olduğu malı satın semeniyle uygun gördüğü gelir getiren arazi, taşınmaz mal istibdâlini yapma şartı

¹³ أُنَّ لِي أَنْ أَسْتَبْدِلَ بِثَمَنِهِ أَرْضًا

¹⁴ عَلِيٌّ أَنْ لِي أَنْ أَسْتَبْدِلَ مَكَانَهَا مَا شِئْتُ مِنَ الْعَقَارِ

¹⁵ بَيْعِهَا وَالْإِسْتِبْدَالَ بِثَمَنِهَا

¹⁶ وَيَسْتَبْدِلُ بِثَمَنِهَا مَا يَكُونُ وَقْفًا مَكَانَهَا

¹⁷ عَلِيٌّ أَنْ يَسْتَبْدِلَ بِثَمَنِهِ مَا يَكُونُ وَقْفًا مَكَانَهُ

¹⁸ وَقْفًا مَكَانَهُ

ile [vakfettim.]”¹⁹ deyip başka bir şey söylemese hüküm aynı şekilde midir? Dedi ki: Vakıf bâtıldır. Zira o, “Sattığı vakfın yerine şartları ve ahkâmı mucebince vakıf yapılacak bir mal”²⁰ ifadesini zikretmemiştir. [Hassaf'ın] sözü bitti. Bak, [gerideki satırlarda itiraz olarak ortaya atılan] *ez-Zahîra* sahibinin zikrettiği meselenin iki yerinde muhalefet yoktur. Muhalefet sadece bizim söylediklerimizdedir.

Üçüncü Fasl

Burada [dört] bahis vardır.

Birinci Bahis:

Onun zikrettiği şu konu hakkındadır: [Vâkıfın] istibdâli yasaklamayı şart koşması, hüküm [verme konusunda vâkıfın] istibdâli şart koşmamış sayılması gibi [değerlendirilmektedir.] Bu da istibdâl, [vakfiyede] yasaklandığı zaman vakıf, harap olmuş ve tamamen işlevini yitirmiş ise istibdâlin meşru olduğu [sonucunu gerektirmesi yanında yine vâkıfın] istibdâli yasaklamayı şart koşması halinde vakıf harap olmamış ve tamamen işlevini yitirmemesine rağmen [istibdâl bedeli olarak] vakıftan daha değerli [bir bedel teklif edilmiş] ise istibdâlin meşru kabul edilmemesi [neticesini doğurur]. Bu zamanlarda meşhur olan, [vâkıfın] istibdâli yasaklaması şeklindeki istibdâl uygulamalarıdır. [Fukahâ], vakıf kitaplarında bu şekli tekit etmek üzere şu ayeti iktibas ettiler: “Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”²¹

[Vâkıfın istibdâli yasaklaması konusunun] hükmünü bilmek gerekmektedir. Biz, incelediğimiz kitaplarda bizzat bu meseleyi bulamadık. Ayrıca Kâdı Fâzıl Fakih İmâdüddîn İbrahim b. Kâdı Alâüddîn et-Tarsûsî'den başka bu konuya değinen birisini görmedik. Çünkü o, *Enfa'ü'l-vesâil*'inde zikretti ve dedi ki: Bu [vâkıfın istibdâli yasaklaması] meselesi, bir öncekinden daha kapalıdır. -[“Bir önceki” ifadesiyle vâkıfın vakfiyesinde] istibdâli [yapmayı] ve istibdâli yasaklamayı şart koştığına temas etmemesi [problemini] kastediyor.- [Tarsûsî] dedi ki: Bu [vâkıfın, istibdâli yapmayı ve yasaklamayı şart koştığına temas etmeme konusu], menkul olmasına rağmen şu [vâkıfın istibdâli yasaklaması konusu] menkul değildir. Bununla beraber [hakkında mezhepten rivayet bulunmayan meseleyi] Hilâl'in kavline göre tahricini yapmak zahirdir. [Ennihaye şöyle bir hüküm verebiliriz:] Bilakis [vâkıfın istibdâli yasaklaması halinde] istibdâl evleviyetle

¹⁹ على أن له أن يبيع ما وقعت عليه عقدة هذه الصدقة، وما شاء منه، ويستبدل بضمن ذلك ما رأى من الضياع والعقارات والعقد

²⁰ ما يكون وقفا مكان ما باع على شروطه وأحكامه

²¹ el-Bakara, 2/181.

meşru değildir. Çünkü Hilâl, [şöyle] demektedir: “İstibdâl, sadece vâkıfın şart koşması halinde meşru olur. Şart koşmadığında ise meşru değildir.”

O zaman vâkıfın istibdâli yasakladığını sarih olarak belirtmesi durumunda istibdâl [12b] evleviyetle meşru görülmeyecektir. Bizim bazı meşâyıhtan naklettiğimize göre, aynı zamanda bu Ebû Yûsuf'tan da bir rivayettir. Zahir olan, vâkıfın istibdâli açık bir şekilde yasakladığını ifade etmiş olmasına rağmen, istibdâlde vakfın maslahatı bulunmak şartıyla kâdı için istibdâlin meşru sayılmasıdır. Çünkü burada da cevap olarak kabul edilebilecek [bir rivayette anlatıldığına göre] Ebû Yûsuf, bir istibdâl [sualine] verdiği cevapta, [meşruiyet] illetini istibdâle götürecek zaruret olarak belirlemiştir. Zira arazilerin geliri, kimi zaman ihtiyaç ve külfeti karşılayamaz hale gelebilir. Sonunda da mevkufun aleyhler hiçbir gelir ulaşmayabilir. Bu, [Hanefî] ashabın Ebû Yûsuf'a [nispet ettiği] ibaredir. Vâkıf, istibdâlin yapılmamasını şart koşmasına rağmen hâkim, vakfın istibdâlinde maslahatın bulunduğunu tespit etse, önümüzde vâkıfın şartı ile re'y-i hâkim toplanmış olacak ve [vâkıf ile kâdının, aralarında] muhalefet ettiği görünecektir. [Bu durumda] vâkıfın şartı ile amel edersek, vakfın maslahatını ıskalamış oluruz. Neticede mevkufun aleyhlerin maslahatı da kalmayacaktır. Şayet [bu durumda] re'y-i hâkimi itibara alırsak maslahatla amel etmiş olmamıza rağmen vâkıfın ileri sürmüş olduğu şartın faydasız, kendisinde maslahatın bulunmadığı ve gayr-ı makbul bir şart olduğunu [ifade etmiş oluruz]. Mesela ashabımız, vâkıfın kâdı ya da sultanın vakıfta sözünün geçerli olmayacağını ifade eden bir şartı ileri sürmesi halinde, söz konusu şartın batıl olacağını ve kâdının vakfa dair sözüne [itibar edilmesi gerektiğini] belirttiler. Çünkü kâdının kanaati daha üstündür. Böyle bir şart, şeriata muhalif olup dinlenmez. Başka bir örnek olarak, ashabımız, vakfedenin vakfın bir seneden fazla kiraya verilmesini şart koşmasına rağmen kayyımın, bir yıllığına kiralayan birisini bulamaması halinde kayyımın, vakfedenin şartına aykırı davranmaması gerektiğini ve meselenin kâdıya arzedilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Ennihaye kâdı, bu meselede maslahat tespit ettiği takdirde vakfedenin sınırlandırmış olduğu süreden daha fazla bir süreliğine kiraya verebilir. [13a] *el-Fetâvâ'l-bed'îyye* ve diğerlerinde bu ferî meseleye dair açıklama yapılmıştır. Bizim meselemiz, [birkaç satır önce mezkur olan] icâre meselesi ile ondan önceki meseleye benzemektedir. Buralarda mana tekdir. O da, kâdının kanaatinin daha üstün olduğudur. Vâkıf, yalnızca vakfın maslahatının mevcut olduğu [uygulamay] tercih edebilir. [Ancak] vâkıfın [vakfa yönelik] maslahatı kötü gördüğü de zannedilmemelidir. Bununla birlikte vakıf onun mülkiyetinden çıkmıştır ve hâkimin genel velayeti bulunmaktadır. Hâkim, istibdâlde vakıf cihetine yönelik bir maslahat gördüğü vakit, istibdâli gerçekleştirir. Ayrıca hâkime vâkıfın “İstibdâl yapılamaz.” sözü zarar vermez. Bir de bizim söylediğimiz, [fukahanın] söylediği şu [üç hükümden] daha abartılı değildir:

[1.] Kâdının, adaletli ve yeterli vasiyi azletmesi sahih olup mazul olan vasi yerine başkasını atama yetkisi de vardır. Ve de söz konusu vasîden herhangi bir hiyanetin zuhur etmemiş olması durumu değiştirmez. [Bizim] mesele bundan daha hafiftir.

[2.] Vâkıfın kendi kabrinde [Kur'ân-ı Kerîm] okumak üzere birisini vakfetmesi halinde tayin batıldır. *el-Kınye* ve diğerlerinde zikredildiği üzere burada, meyyit için ziyade sevap ve rahatlık söz konusudur.

[3.] Nâzırın vakfın [işlerine yönelik kendisi yanında] kimsenin ortak olmamasını sarih olarak ifade etmesine rağmen hâkimin onun yanına murakıp atamayı uygun görmesi halinde, hâkimin bunu gerçekleştirmesi meşrudur. Buna benzer olarak, vasînin yanına başka birisinin tayin edilmesi sahihtir.

Bu meselelerin tamamı, [geride istibdâl meselesi özelinde ortaya koyduğumuz] tahricimizin sıhhatine tanıklık etmektedir. Tefvik Allah'tandır. Harfi harfine [nakledilen Tarsûsî'nin] sözü nihayete erdi.

[İtiraz olarak] denilirse ki: [Vâkıfın istibdâli yasaklaması durumunda istibdâlin meşruiyeti sorusunu içeren] meselenin, hakkında açıklama yapılmamış bir konu olduğunu zikrettin. O halde sizin cevabınız kıyasa göre olacaktır. Halbuki siz kıyas ehlinde değilsiniz. Çünkü kıyas müçtehide özeldir. Ayrıca içtihat ehli geçip gitmiş ve içtihat asrı sona ermiştir. Ve dünya, içtihat ehlinde yoksun haldedir. Baksana, *el-Hulâsa*'da fukahadan bir fakih ile Sadrü'-ş-Şehîd'in (r.h.) [arasında geçen şu diyalog nakledilmektedir:] Fakih, Sadrü'-ş-Şehîd'e "Sen müçtehit [misin?]" diye sorunca Sadrü'-ş-Şehîd, "Ey fakih, içtihat, ehliyle göçüp gitti." diye cevap vermiştir. [Buna göre] ulemanın kavillerini bilip kurallarına göre onları aktarmadan daha büyük bir nimet yoktur. [13b] *Kitabü'l-kazâ*'da aynı şekilde dedi ki: Kâdı, [dava konusu mal olan bir] mesele hakkında, meseleye kıyas ederek hüküm verdiği vakit, rivayet, söz konusu hükmün aksini ifade ediyorsa, kıyamet gününde aleyhine hüküm verilen kişinin, kâdı ile lehine hüküm verilene dava açma hakkı vardır. Zira zamanımızda içtihat ehlinde kimse kalmamasına rağmen kâdı, içtihadı sebebiyle günaha girmiştir. Lehine hüküm verilen de malı almakla günaha girmiştir. İlimde ve fıkhıta yüksek konumda olan Sadrü'-ş-Şehîd, "İçtihat, ehli ile birlikte göçüp gitti." diyor ve müçtehid sayılmıyorsa -Sadrü'-ş-Şehîd, 535 senesinde şehit edilmiştir. *el-Hulâsa* sahibi de 570 senesinde vefat etmiştir.- 758 yılında vefat eden Tarsûsî'ye ne oluyor da kıyasla cevap veriyor.

[Cevap olarak] deriz ki: İçtihat asrının göçüp gittiği [hususunda] söylenecek söz vardır. Çünkü içtihat, yerinde tahkik edildiği üzere asırla bağlantılı değildir. [Geride] zikredilen hikayenin, Sadrü'-ş-Şehîd tarafından bir tevazu [ifadesi] olması muhtemeldir. Çünkü Sadrü'-ş-Şehîd'in talebelerinden olan Kâdihân'ın birçok içtihadî kavilleri

mevcuttur. Kâdîhân, 592 yılında vefat etmiştir. [Varsayalım ki;] İçtihat [asrının] göçüp gittiğini kabul ettik, [bu durumda] Tarsûsî'nin içtihat rütbesinden uzak birisi olduğunu ve [geride] onun zikrettiği ifadelerin, kıyas değil de bir tahrîc olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü [içtihat ehli olan fukaha], bir külli kaide zikrettiğinde biz, o külli kaidenin cüziyatından olan muayyen bir kazıyye beyan ederiz. Beyan ettiğimiz de kıyas değil tahrîc olur. Mesela [fukaha], vâkıfın şartının, vakfın maslahatını içeren hâkimin hükmüne muhalif olması halinde, ilgili şarta riayet edilmemesi gerektiğini zikrettiler. Biz de [bunun üzerine] şu kazıyyeyi ifade ederiz: Vâkıfın, istibdâlin yapılmasını yasaklayıcı şartı ileri sürmesi [durumunda], hâkimin istibdâlin [meşruiyeti] yönünde re'yi mevcut ve vakıf, külliye işlevini yitirmiş ise, [vâkıfın şartı ile yine] amel edilmemelidir.

[Söz konusu hüküm, fukahanın külli kuralına bakılarak ortaya konmuş] bir cüzi hükmüdür. Bizim bu cüzi hükmümüz kıyas değil de tahrîcdir. Fakat bazen [fukaha], kaideyi, konusu ve hamledildiği meseleyi belirtmeyerek sistemli bir şekilde ortaya koymamaktadır. [Bu gibi durumlarda kaidenin konusu ve hamledildiği mesele], onların sözlerinden anlaşılabilir. [14a] Tarsûsî de, kelamının sonunda söylediği sözün bir tahrîc olduğuna şu ifadeleriyle işaret etmektedir: “Bu meselelerin tamamı, bizim tahrîcimizin sıhhatine tanıklık etmektedir.”

[İkinci bir itiraz olarak] denilirse ki: Bazı faziletli kişilerin konu hakkındaki risalede tertip ettikleri üzere, üçüncü tabakadan sayılan tahrîc ehli de [içtihat ehlinin göçüp gittiği] gibi göçüp gitmiştir. [Buna bakarak, Tarsûsî'nin yaptığı tahrîce itibar edilmemesi gerekmektedir.]

[Cevap olarak] deriz ki: Bu, delilsiz ve açıklamasız bir iddiadır. Zira çok ikram eden Allah, kullarına genişlik kapısını kapatmamıştır. O, tevfiik ve yardım [konusunda] velidir.

İkinci Bahis:

Vakfın külliye işlevini yitirmemesine rağmen, [vakfın satılması durumunda elde edilecek] semen mukabilinde daha hayırlısını alma imkanı bulunduğu takdirde, uygulanmasının meşru görülmediği istibdâlin üçüncü kısmını gerçekleştirmekten kâdılar ve hâkimler sakınsın. Çünkü bu, mahza günah ve sadece vebaldir.

[İkinci bahis, şu iki kısım etrafında ele alınmaktadır:]

1. Kısım: Bu istibdâl şekli, meşru kabul edilecekse ki; bu az gerçekleşebilecek bir durumdur. Zira biz, bu şekildeki istibdâlin meşruiyet şartının ileri sürüldüğü herhangi bir vakfiye ile karşılaşmadık. Bilakis ilgili vakfiyelerin tamamında yahut ekseriyetinde bu şekildeki istibdâl, sadece tekitli ve teyitli bir şekilde yasaklanmaktaydı.

2. Kısım: Bu istibdâl şeklinin meşru kabul edilme şartlarından bir tanesi, *Fetâvâ Kâdîhân*'dan naklettiğimiz [şu hükümde görüldüğü] gibi, [istibdâlin] kâdı izni ve re'yi ile uygulanmasıdır: “Kâdı, istibdâlde vakfın maslahatının bulunduğunu görmesi halinde istibdâli [uygulamaya/uygulatmaya] sahip olur. *Enfa'û'l-vesâil*'de Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî'ye ait *Edebü'l-kâdî* [isimli eserden] şu metin nakledilmiştir: Kişi, arazi vakfedip başka bir arazi ile yahut başka bir ev ile tebdil etmeyi istese [bakılır]: Vakfiyesinde böyle bir yetkiyi ileri sürmüş ise ashabımız arasında herhangi bir hilaf olmaksızın, tebdil hakkı vardır. Şayet tebdili vakfiyede şart koşmamışsa şöyle denildi: Ebû Yûsuf'tan bir rivayete göre “Tebdilde maslahat görmesi şartıyla kâdının, istibdâl velayeti vardır. Kâdının dışında birinin ise böyle bir yetkisi yoktur.” Ayrıca [ikinci bir görüş olarak], vâkfın yetkisinin olmayacağı gibi kâdının da tebdil yetkisi olmaz denildi.

ez-Zahîra'da [şu ferî mesele] zikredildi ve [müellif] dedi ki: Ebû Yûsuf'un şöyle dediği rivayet olundu: İstibdâl-i vakıfta bir problem yoktur. [14b] Zira Ali b. Ebû Tâlib'den (r.h.) rivayet olduğuna göre, o, Hasan ve Hüseyin'i (r.h.) [mevkufun aleyh kılarak] vakıf kurmuş ve Sıffîn'e çıkacağında onlara şöyle demiştir: “[Vakıf] ev, onlara uzak gelirse, satarak parasını aralarında paylaşsın.” [Farkedileceği üzere] Ali, vakfiyede satım koşulunu zikretmediği halde satışı emretmiştir.

Sonra *Enfa'û'l-vesâil* sahibi [şöyle] dedi: Ennihaye [bu istibdâl şeklinin incelendiği] meselede meşâyihin ihtilafının olduğu bizim için yazıldı. [Bir önceki paragrafta yer alan] Ebû Yûsuf'tan nakledilen rivayette [anlatılan] istibdâl, maslahat kaydı ile ve kâdı izni ile mukayyet olup kâdından başkası, söz konusu istibdâle yetkili olamaz. Çünkü Kâdîhân'dan [geride naklettiğimiz meselede] Kâdîhân, kâdının istibdâlde maslahat tespit etmesi şartı ile istibdâle sadece kâdının yetkili olduğunu sarîh olarak ifade etmektedir. Aynı şekilde [geride] mezkûr olan *Edebü'l-kâdî*'da da maslahat şartıyla istibdâl velayetinin sadece kâdıda olduğu sarâhaten belirtilmiştir. Fakat Kâdîhân'ın zikrettiği ifadeler, sarîh olarak istibdâle yetkili olan kişinin yalnızca kâdı ile sınırlı olmasını gerektirir. Zira Kâdîhân, bu cümlesinde nefy ve isbatı birlikte kullanmakta ve لا يملك الاستبدال إلا القاضي demektedir. *Edebü'l-kâdî*'da zikredilen [metin] ise, aynı şekilde istibdâle yetkili olanın hususen kâdı olmasını gerektirmektedir. Hangisi olursa olsun, mana bakımından her ikisi de [bu istibdâl şeklinde, istibdâle yetkili olacak kişinin sadece kâdı olduğunu belirleme hususunda] yeterlidir. Zira sözlerin mefhumu hüccettir. Fakat *ez-Zahîra*, *el-Muhît* ve *el-Fetâvâ'z-zahîriyye*'de zikredilenler, [bu istibdâl şeklinde] istibdâle tek yetkili kılınanın kâdı olduğunu sarâhaten ifade etmemektedir. O zaman, [bu metinlerde problem olarak görülen istibdâle kimin yetkili kılındığı hususunu çözüme kavuşturmak için] ilgili metinleri, zikrettiğimiz metinlere hamlederek [bu istibdâl şeklinde istibdâle tek

yetkili kılınanın, kâdı olduğunu söylemek], ashabın metinlerini uyumlu hale getirmek [için yapılmalıdır].

Ben derim ki: Aynı şekilde *Edebü'l-kâdı*'da [istibdâle sadece kâdının yetkili olacağını anlatan] nefy ile tasrih yer almaktadır. Şöyle ki [müellifi], لا يملك ذلك إلا القاضي, demiştir. Neticede [*Edebü'l-kâdı*'da zikredilenle Kâdîhân'ın söylediği] her iki metin, söylem bakımından istibdâle yetkili olan kişinin sadece kâdı olduğunu ifade etme hususunda ortaktır. Böyle olunca nâzır ile kayyımın, söz konusu istibdâle yetkili olmaları batıl görülür. Ancak [geride] *ez-Zahîra* sahibinin Ebû Yûsuf'a nispet ettiği istibdâlin mutlak şekilde meşru kabul edildiği hususunda problem vardır. Çünkü [*ez-Zahîra* sahibi, istibdâl edilecek vakfı] harabiyet ve külliye işlevini yitirmek kayıtlarıyla mukayyet kılmıştır. [15a]

[İtiraz olarak] denilirse ki: [*ez-Zahîra* sahibinin Ebû Yûsuf'a nispet ettiği istibdâlin] kayıtlanması, ashaptan nakledilenler ve diğer rivayetlerle gerçekleşmektedir.

[Cevap olarak] deriz ki: [O zaman, geride yine *ez-Zahîra*'dan nakledilen] Ali'nin (r.h.) kıssası da, [Ebû Yûsuf'a nispet edilen hükmü, herhangi bir kayıtla kayıtlamamaya] delil sayılır. Çünkü Ali (r.h.), [vakfın satışını] külliye harap olmasına bağlamamış, aksine sadece evin onlara uzak olmasına bağlamıştır. İyi düşün.

Enfe'u'l-vesâil sahibi [şöyle] dedi: Bazı cahil kâdıların, [vakıf] nâzırının, izin almadan gerçekleştirdiği istibdâli onaylayıp sıhhatine hükmetmeleri neticesinde, verimli araziler ile büyük ve verimli bostanlar istibdâle konu edilmektedir. Mesela Dimaşk'ta [yer alan] Merc'de (مرج) bulunan²² bir ev ile Şam [bölgesinde] yer alan Beyseri'deki²³ bir tarlanın vb. [birçok değerli vakıfların istibdâli bu şekilde uygulanmıştır. Bu vakıf malların istibdâl] bedeli olarak, Kâhire'de yer alan, kendisinden istifade edilmeyen ve vakıf yapmaya da uygun olmayan ev ya da evler alınmıştır. Bu [şekildeki istibdâl uygulaması], ne Ebû Yûsuf'un ne de başka birisinin kavline göre meşru olabilir. Bu, açık bir hata olup bozulması gereken [bir uygulamadır.] Ayrıca bunu bozup ilk haline döndüren sevap kazanır. [*Enfe'u'l-vesâil* sahibi Tarsûsî'nin] sözü bitti.

²² “Bulunan” diye tercüme ettiğimiz bu ifade, tahkikli metinde نام şeklinde zikredilmektedir. Kınalızâde Ali Efendi'nin ilgili satırları naklettiği, Tarsûsî'nin *Enfe'u'l-vesâil* isimli eserine baktığımızda ise yaptığımız tercümeğe uygun olarak, قائم kelimesi zikredilmektedir. bk. Necmüddin İbrahim b. Ali b. Ahmed b. Abdüsamed Tarsûsî, *Enfe'u'l-vesâil ilâ tahrîri'l-mesâil (el-Fetâvâ't-Tarsûsiyye)*, nşr. Mustafa Muhammed Hafâcî, (Kâhire: Matbaatü'ş-Şark, 1344/1926), 114. (Mütercim)

²³ “Beyseri” diye tercüme ettiğimiz bu ifade, tahkikli metinde البشري şeklinde zikredilmektedir. *Enfe'u'l-vesâil*'de ise tercümede esas aldığımız البيسرى kelimesi mezkurdur. Tarsûsî, *Enfe'u'l-vesâil*, 114. (Mütercim)

Ben derim ki: Bu gibi kâdılar, ya cahil olduğundan²⁴ istibdâl hükmünün hangi surette meşru olup olmadığını bilmiyor. Ayrıca bu gibilerin çoğunluğu, kendilerini âlim addedip [sadece] istibdâl bedelinin vakıftan daha hayırlı olma [kriterinin] istibdâli meşru hale getirebileceğini zannediyorlar. Ben, kendilerinin [ayak] tozuna [dahi] kimse- nin erişemeyeceğini zannedip, [bu şekildeki problemleri olan] istibdâlin meşruiyetine ve sahih olduğunu hükmeden [hakikatte değil sözde] zamanın kimi seçkin ve üstün kişilerine şahit oldum. Güç ve kuvvet, sadece yüce ve büyük olan Allah'ın [yardımıyla]dır. (Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-‘aliyyi'l-‘azîm)

[Mezkur ulemayı zemmedici mahiyette Süfyan b. Uyeyne, bir beytinde şöyle demektedir:]

Ülkeler, [ilim ve amel ehlinde] yoksun kaldı. Ben ise önder olmadığım halde önder sayıldım. Benim [bu diyarda] tek önder kalmam bedbahtlıktır.

Bu kâdi, ifsat ettiği nefsinin ıslah etmek için hasedini bir kenara koyarak risale-mize göz atsin. Çünkü istibdâli bu şekilde kaleme almak, şimdiye kadar [kimseye] zamanın izin vermediği bir [hakikattir]. Hamd ve minnet Allah'a olsun. Biz kendimizde güç ve kuvvet [bulduğumu] iddia etmiyoruz. [Bu gibi kâdılar, geride zikredildiği üzere ya cahildirler] ya da dinde sağlam durmayıp zalimlere ve haddi aşanlara meyleden zalimlerdir. [15b] Ayrıca saadeti onların kapılarına yaslanmakta arayıp meclislerinde onların meşru olmayan vasıf ve lakaplarını [zikrederek] onları tazim ederler. Ennihaye, fetva ve hükümde onların rızasına meylederek şeriatı ellerinden atıp terk ederler. Cehennem onlara yeter. Onların dönüşleri ne kadar kötüdür. [Bu gibi kâdılar], veyahut [zikri geçen] iki rezilliği (cehalet, zalimlere meyl) barındırıp iki faziletten de (ilim, dine sarılma) yoksundurlar. Hepsisi, aldatılma evine meyletmekte olup helak ve cehennem ehlidirler. Onların hali, meşhur hadisten bilinmektedir.

Çerkez Devleti'nin sonlarında Mısır kâdısı Abdülber b. İbn Şihne'nin vakıfların tebdili hususunda ifrata düştüğü nakledilmiş ve hatta bazı şairlerin meşhur kaside ile onu kınadığı işitilmiştir. İlgili meşhur kasidenin başı şu şekildedir:

Mısır ve etrafında zülüm yaygınlaştı. Neden olmasın ki! Abdülber oranın başkâdisidir.

İmkânı olsa o, Kabe'yi satıp haccını ve umresini iptal ettirir.

²⁴ Buradaki “ya” ifadesi orijinal metinde yer alan “يا” edatının tercüme edilmiş halidir. Bu paragrafta Türkçe açısından ikinci bir “ya” kelimesine ihtiyaç gözükmemektedir. Fakat müellif, ikincisini iki paragraf sonrasında şu ifadelerle zikretmektedir: “[Bu gibi kâdılar, geride zikredildiği üzere ya cahildirler] ya da dinde sağlam durmayıp zalimlere ve haddi aşanlara meyleden zalimlerdir.”

Şeyhimiz Şeyhülislam, ulemanın önderi Şeyh Muhammed b. İlyâs -Allah ruhunu mukaddes kılsın-, İbn Şihne'nin istibdâle konu ettiği vakıfları, vakfedildikleri şekil üzere döndürüyordu. Dindeki kuvvetinden ve [İbn Şihne'nin] fesadını bildiğinden ötürü bu hususta da asla geri durmuyordu. [Şeyh Muhammed b. İlyâs] -Allah ona rahmet etsin-, Mısır'da istibdâl hususunda gerçekleşen tuhaf [uygulamaları bize] hikaye ediyordu. Onlardan birisinde, [İbn Şihne'nin] bazı vakıflara ait bir evi, başka bir evle istibdâl ettiği [anlatılmaktaydı. Şeyh Muhammed b. İlyâs, devamında şöyle hikaye etti:] Gördüm ki; istibdâl bedeli olarak belirlenen ev, aynı şekilde ilk vakfın evlerinden birisiydi. [Bu gibi suistimallerden sonra Şeyh Muhammed b. İlyâs], şöyle diyordu: “Kapıyı kapatmak için istibdâle dair herhangi bir şeye, ne Mısır'da kâdı iken izin, ne de Anadolu'da müftüyken fetva verdim. Kim girilmesi yasak yerin etrafından dolaşırsa oraya düşmesinden korkulur.”

Üçüncü Bahis:

Meşru istibdâlin şartları hakkındadır. [16a Söz konusu] şartlardan bir tanesi, [vâkıfın] istibdâli kendisine şart koşması halinde, bedelle mübdelin aynı cinsten olma koşuludur. Zikri geçen [cinsiyet birliği] şartı, [vâkıfın] istibdâli şart koşması durumunda ileri sürülebiliyorsa, [vâkıfın] vakfiyede istibdâli şart koşmamış olması durumunda, evleviyetle bir şart olarak görülmelidir. Yüce Allah daha iyi bilir.

Kâdîhân, *Fetâvâ*'sında [şöyle] dedi: Kişinin, “Ev mukabilinde istibdâl etmem şartı ile [vakıf kurdum.]” demesi durumunda o, bedel olarak arazi alamaz. Kişinin, “Bedel olarak Basra arazisi ile istibdâl yapabilmem yetkisi ile [vakıf kurdum.]” demesi durumunda, başka bir arazi ile istibdâl yapma hakkı yoktur. Kişinin, arazi ya da ev ile kayıtlamadan [mutlak] istibdâli şart koşması durumunda, ilk vakıf araziyi satması üzerine akar cinsi ile istibdâl yapma hakkı vardır. Aynı şekilde “mutlak” lafzını zikrederek bir belde ile kayıtlamaması halinde istediği beldede [yer alan mal] ile istibdâl yapma hakkı vardır. [Kâdîhân'ın sözü] bitti. Gördüğün üzere bunlar [vâkıfın] şart koşması ile ilgili [istibdâl hükümleridir].

[Vâkıfın] istibdâli şart koşmaması durumunda, cins birliğinin bir koşul sayılması hakkında bir rivayete muttali olunamamıştır. Şayet ev, oturma amacıyla vakfedilmiş ise [bedelle] mahalle birliğinin olması, yahut ikincisinin birinciden hayırlı olması [gerektiği] şüphesizdir ve açıktır. *el-Kınye*'de ح rumuzuyla dedi: Vakıf evi, başka bir evle mübadele etmek için [şu iki] şart aranır:

[1.] Aynı mahallede yer almaları.

[2.] Mülk [malın bulunduğu] mahallenin vakıf [malın yer aldığı] mahalleden daha hayırlı olması.

Mülk mal, [vakıf maldan] daha büyük ve daha kıymetli olsa bile [bu iki şartta anlatılan koşulların] aksini [ifade eden istibdâl uygulaması], değeri düşük mahallede yer alanın harap olması ve buraya insanların rağbetinin azalması ihtimalinden ötürü meşru değildir. [*el-Kınye* müellifinin sözü] bitti.

Şayet ev, gelir temini için vakfedilmiş ise, cins birliğinin şart sayılmaması zahiridir. Bu [kısmında yer alan istibdâl bedelinde] bilakis dikkate alınacak olan husus, gelir çokluğu, tamir-külfet azlığı ile uzun süre kalma elverişliliğidir. Baksana, kişinin gelir amacıyla vakfettiği dükkan yahut evi, bu evin kira ücreti kadar gelir getiren bir ekin arazisi mukabilinde istibdâl etmesi güzel ve evla sayılır. Çünkü [dükkan ve ev gibi] çatılı [taşınmazlar], yangın ve yıkılma vb. [afetlerden] ötürü yok olması [16b] muhtemel [mallardan olmaları] yanında, uzun süre kalabilmeleri için tamir ve restorasyona ihtiyaç duyarlar. Ekin arazileri ise daha devamlı olmalarına ilaveten külfet ve sıkıntıdan daha uzaktırlar.

Dördüncü Bahis:

İstibdâlin uygulanma şekli hakkındadır. *Enfa'û'l-vesâil* sahibi dedi: Zaruret, istibdâli gerektirdiğinde ve istibdâle ihtiyaç arız olduğunda istibdâlin uygulanma yolu, mümkünse kâdının kendisini istibdâl edilecek vakıf ile ivaz olarak verilecek mekana muttali kılması ile [başlar]. Kâdı, [aynı mahallede yer almayan] mülk mahallenin vakıf mahalleden daha değerli ve mülkün, vakıftan daha hayırlı olduğunu tespit eder ya da aynı mahallede yer alan mülkün vakıftan gelir açısından daha fazla, bina açısından daha yeni, arazi açısından da daha değerli olduğunu tespit eder ve istibdâlde maslahat görürse istibdâli uygular. Kâdı, kendisini [istibdâl edilecek vakıf ile ivaz olarak verilecek mekana] muttali kılmıyorsa, kıymet [takdiri] ve yer ölçümü hususunda uzmanlığı bulunan emîn ve âdil iki kişiye emreder. Onlar da, [istibdâl edilecek vakıf ile ivaz olarak verilecek mekana] muttali olduktan sonra [iki yere dair] şahadet ederler ve [bunun hakkındaki bilgileri] yazarlar. Bu, kâdının yanında sabit olup kalbi şahitliklerine tatmin olduktan sonra istibdâl uygulamasının tescil edileceği belge, kendisine ulaşınca istibdâle izin verir. Şahitler de, istibdâlde vakfın ciheti için gıpta ve maslahat bulunduğu [bir dair not] yazarlar. Kâdı, söz konusu belgenin (kitab) kenarına ve bismelenin hizasına “[İlgili] istibdâle izin verdim.” [cümlesini] yazar. Şahitler de [vakıf] nâzırı ile [mülk] mâlikinin gerçekleştirdiği istibdâle şahadet getirirler. Sonrasında nâzır, kâdının huzuruna getirilerek, “Falanca vakıf nâzırı, falanca kişiden tarif edilen mekanı istibdâl etti.” [diye] ilan edilir. Nâzır da, [belgenin] üzerine elini koyar ve [vakfı] müşteriye henüz teslim etmez. Kâdı da, [bu ilan hakkında] nâzıra sorar. Nâzır da, ilan edilene doğruladığı [yönünde bir] cevap verir. Bunun üzerine nâzır, şahitlerden [istibdâle dair] şahadet talep eder. Şahitler de buna şahadet ettiklerini söylerler. [Devamında] nâzır, kâdıdan

mezkur istibdâlin sıhhatine ve istibdâle izin verdiğine dair hüküm vermesini talep eder. Sonrasında nâzir için [kâdidan], istibdâl edilen mülkün şartları üzere vakıf kılınması, hakkında ihtilaf olmasına rağmen vakfın, mülke dönüşmesi yönünde izin istenir. [17a] Kâdi da, buna icabet ederek tamamını [onaylayan bir] hüküm verir ve âdeten istibdâl kitabının kenarına imza atar. [Söz konusu] imza, vakfiyenin kenarında [da] yer alırsa daha güzel olur. [Kâtip], başka bir nüsha daha kaleme alır ve [birisi] nâzıra, diğeri de vakfı [mülk olarak] teslim alana verilir. [*Enfa'û'l-vesâil* sahibinin sözü], kısaltarak ve açıklayarak nihayete erdi. Onun zikrettiği bazı ıstıhlalara [ise yer vermeye] lüzum yoktur.

Evet, kâdımın [bizzat] kendisinin [istibdâl edilecek vakıf ile ivaz olarak verilecek mekana] muttali olması, sika ve adil şahitlerin şehadeti ve şartlarını hâiz istibdâlin sıhhati hakkındaki hüküm [hususları], gerekli olup bunları ihlal etmek meşru görülmez. Sonra [*Enfa'û'l-vesâil* sahibi şöyle dedi:] Genel olarak, Hanefî bir hâkim için evla olan, bu [istibdâl] kapısını kapatmaktır. Zira bu [kapı] açıldığında, oradan giren girer. Ayrıca [o kapıdan girene istibdâlden doğacak zararı] defetmek ve reddetmek ağır gelir. Tevfik ve yardım Allah'tandır.

Dördüncü Fasıl: Vakfın Satışı

Bil ki; istibdâlin meşru görülmediği durumlarda, vakfın semen ve nakit para ile satılıp [temin edilen bedelle], vakfın yerine geçecek [bir mal] alınmaması meşru değildir. Çünkü istibdâl meşru kabul edilmediğinde [yerine bedel alınmadan vakfın] satışı, evleviyetle meşru sayılmaz. Çünkü [satımda vakfın yerine geçecek] bedel mevcut değildir. İstibdâlin meşru görüldüğü bazı hallerde de bu satım yine meşru görülemez. Zira [aynı şekilde] bedel ortada yoktur. İstibdâlin meşru görüldüğü durumlarda ise [yerine yenisini almak koşuluyla] vakfın satışı da meşrudur. [Mesela vakfın satımından elde edilen] semenle vakıf için başkasından daha hayırlı bir mal satın alındığında bu [satışın] hükmü, istibdâl hükmü ile aynıdır. O zaman [bu gibi yerlerde istibdâl] meşru ise [satış da] meşru olur. Bu [anlatılanların] tamamı, geride zikrettiğimiz üzere zahirdir. Ancak yerine bedel almadan vakfın satışı da meşru olabilir. O zaman [vakfın satışının] geçerli olduğu durumları aşmamak için söz konusu yerleri açıklamak bize gerekir. İlgili yerler dört kısımdır:

1. *en-Nevâzil* vd. [eserlerde] zikredilen [şu iki fetvada anlatıldığı] gibi vakfın harap olması durumu. Yolcunun artık kendisine ihtiyaç duymadığı [vakıf] ribâtın²⁵ yakınında başka bir ribât daha bulunuyorsa, fakîh Ebû Cafer [şöyle] demiştir: İlk ribâtın geliri ikinci ribâta sarf edilir. [17b] Şayet yakınında herhangi bir karye yoksa vakıf [ribât], inşa eden [sahibinin] varislerine döner. [Diğer fetva ise şu şekildedir: Vakıf] köprüünün

²⁵ Geride bu kelimenin manasına dair açıklama yapılmıştır. (Mütercim)

[altındaki] su, başka bir nahiyeye gidip köprü harap olduğunda Ebû Yûsuf'un kuralına göre vakıf, vâkıfın ya da hayatta iseler vâkıfın varislerinin mülküne döner. Varislerden hiç kimse hayatta değilse, [vakıf köprü] satılıp [bedeli] başka vakfa sarf edilir. Muhammed'in kuralına göre ise, [köprü'nün bedeli], ebediyen ne vâkıfın ne de varislerin mülküne döner.

2. Vakfın harap olması üzerine kayımanın, tamir için yeterli gelir mevcut olmadığından ötürü kalan kısmını tamir amacıyla, vakfın bazısını satmak istemesi durumu ile ilgili olarak Hilâl, Sadrüşşehîd ve *ez-Zahîra* sahibi r.h., “Meşru değil” demişlerdir. Onların bu cevabı, [şu ferî mesele] ile çelişmektedir: Harap olduğundan, külliye işlevini yitirmesi üzerine vakfın tamamını satmak meşru kabul ediliyorsa, harap olduğunda ve kendisine ihtiyaç duyulduğunda neden [vakfın] bazısını satmak meşru olmasın!

[Bu itiraza şöyle] cevap verildi: Vakfın tamamını satmak, sadece yerine bedel almak şartıyla meşru olur. Bu [hüküm], manen vakfın devamlılığını sağlamaktadır. Ayrıca burada mevkufun aleyhleri dikkate almak söz konusudur. Çünkü [yerine bedel olarak vakfın tamamını satımda] onların [gelir taksimi ve vakıfta oturma vb.] haklarını ulaştırma devam eder. Bazısını satımda ise [genellikle] bedel ve ivaz mevcut olmayabilir. Bu da vakfın tamamen yok olmasına sebebiyet verir. Nitekim aynı şekilde vakfın kalan kısmı da harap olur. Şöyle ki; vakıftan bir kısım satıldığında [kalan kısım da] harap olunca vakıf, yavaş yavaş ortadan kaybolur ve yok olur. Ennihaye [yerine başkasını koymadan vakfın bazısını satmak uygulamasında] mevkufun aleyhleri dikkate almak söz konusu değildir.

Derim ki: Bu cevapta problem bulunmaktadır. Çünkü külliye işlevini yitirmiş harap vakfın satışı, [fukahanın] meşru gördüğü [uygulamalardandır. Mesela] *Fetâvâ Kâdîhân*'da [şöyle] denilmektedir: Yolcunun kendisine ihtiyaç duymadığı [vakıf] ribâtın yakınında başka bir ribât mevcutsa, [bu konu hakkında] Seyyid İmâm Ebû Şücâ' (r.h.) [şunları] demiştir: Söz konusu ribâtın geliri ikinci ribâta sarf edilir. [Bu mesele] şuna benzer: Mescidin harap olması üzerine karye ehlinin, harap olan mescide ihtiyaç duymaması üzerine, durum, kâdıya havale ettirildiğinde kâdının, mescide ait odunları satıp parasını başka bir mescide sarf ettirmesi meşrudur. Başka bir vakfı tamir için vakfın bir kısmını satmak meşru kabul edildiğinde, [harap olan kendi] bölümünü tamir etme amacıyla vakfın bir kısmını satmak evleviyetle meşru olacaktır. [Geride *Fetâvâ Kâdîhân*'dan] nakletmiştik ki: vakfın harap olup fayda vermeyecek duruma gelmesi yanında vakfın aslı da kiraya verilemiyorsa, vakıf batıl olur ve satışı meşru hale gelir. [18a] Vakıf, az bir bedel karşılığında kiraya verilebiliyorsa, aslı, vakıf olarak kalır. [İtiraza] cevap veren kişinin zikrettiği, “[Harap olan] kısmını tamir için vakfın [başka] bir kısmını satmanın, vakfı yavaş yavaş yok etmeye götüreceği” hususu [şu hükümle] çelişmektedir: “Vakfın

[tamamının] harap olup tamir ettirilememesi, vakfın yavaş yavaş yok olmasına sebebiyet verir.” Şöyle ki; ilk [meselede] vakıftan genel olarak istifade edilmekte ve vakfın yok olma [ihtimali] söz konusu olmakta, ikinci [meselede ise], vakıf harap ve işlevsiz iken vakfın yok olma [ihtimali] gündeme gelmektedir.

Bil ki; [fukahanın] zikrettiği [harap] olan kısmı tamir amacıyla vakfın bir kısmını satmanın meşru görülmemesi, [satılacak] kısmın, vakfa bitişik [vakıf] arazi parçası ya da bina olması halinde söz konusu olmaktadır. Şayet ilgili kısım, vakıftan ayrı taş, ağaç, kerpiç ya da başka bir şey ise bunların satışı meşru kabul edilmektedir. Çünkü bu [vasıftaki] mallar, menkûlâtтан olup *ez-Zahîra* sahibi, bunlara [dair hükümleri] açıklamıştır.

3. Vakfın ağaçlarını satmak [hakkındadır]. *ez-Zahîra* ve *Fetâvâ'l-Fudaylî*'de dedi ki: Vakfedilmiş ağaçlar ürün veriyorsa, bu ağaçların satışı yalnızca ürünlerinin toplanmasından sonra meşru olur. Çünkü bu ağaçlar, vakfedilmiş bina hükmündedirler. Vakıf binanın satımı ise sadece yıkıldıktan sonra meşru olur. Vakfın kapısı da aynı şekilde sadece söküldükten sonra satılabilir. Ağaçlar ürün vermiyor ise [bu durumda ağaçlar], gelir konumunda kabul edileceğinden yerlerinden sökülmeden önce satışları meşru kabul edilir. Bu [konuyla] ilgili *Fetâvâ Ehl-i Semerkand*'da aynı şekilde [şöyle bir mesele] yer almaktadır: Vakıf bahçeli evde yer alan ağacın harap olması üzerine mütevellinin, bu ağacı satarak evi tamir ettirme hakkı olmamakla beraber, onun evi kiraya vererek tamir ettirme hakkı vardır. Ayrıca mütevellinin, evin tamiri için kira ücretinden yardım alması ve meşru görülmesine rağmen ağacı satarak tamir yaptırması meşru sayılmaz. Nitekim ağacı sattığında vakıf ağaç ortadan kalkacak, evi kiraya verdiğinde ise vakfın tamamı kalmaya devam edecektir. [*Fetâvâ Ehli Semerkand*'daki mesele] bitti. [18b] Fakat [*Fetâvâ Ehli Semerkand*'da] zikredilen meselede [anlatılan uygulamanın] gerçekleşebilmesi için genel olarak evi kiraya vermenin mümkün olması gerekmektedir. Şayet harap olduğundan ve eve rağbet edilmediğinden ev, hiçbir surette kiraya verilemiyorsa, mezkur [uygulamanın gerçekleşmesine] imkan yoktur. O zaman [vakıf] ağaç kesilip satılabilir. Çünkü vakfın devamlılığını sağlamak, tamamen harap hale dönüştürmekten ve yok etmekten daha evlâdır. Bil ki; vakfedilmiş olan dut ağacının dallarını kesip satmak meşrudur. Zira dut ağacında gelir, yapraklarıyla beraber dallardan elde edilir. Söz konusu dallar kesilir, gelecek yıl ise yeniden büyür. Fakat yaş ağacı satmak bundan müstesnadır.

4. Müteveli, zalim sultanın ya da açgözlü vârisin vakfı istila edip vakfın tamamını ele geçirmesinden korktuğu durumlarda, vakfı satıp parasını tasadduk edebilir. Fakih imam Ebü'l-Leys, mütevellinin böyle bir hakkı olduğunu söylemektedir. Sadrü'ş-Şehîd ise [şöyle] söylemektedir: Mütevellinin, [bu durumda vakfı] satamaması müftâ bih görüştür. Çünkü [vakfın satışının meşruiyetini gösteren] şartlar mevcut olsa da,

vakıf satışa ihtimalli [bir uygulama] değildir. [Mesele], *ez-Zahîra*'da da aynı şekilde [zikkredilmektedir.]

Hâtimetü'r-Risâle: Gayr-ı Sahih İstibdâl [Uygulamalarını] İlk Haline Döndürmenin Gerekliliği

Geride yer alan söz esnasında bu [konuya] işaret edilmiştir. Ayrıca [ilerleyen satırlarda], kınayanın kınamasından korkmayan ve hakla âmil olan kâdılar için canlılık ve kararlılık artsın diye müteahhir ulemeden bir grubun fetvaları nakledilecektir.

Şeyh Fâzıl Kâsım b. Kutlûboğa el-Hanefî [istibdâl] risalesinde [şöyle] dedi: Bana bir sual arz olundu ki sureti [şu şekildedir]: Vakfiyesinde muayyen bir cihete vakfedildiği belirtilen karyenin şerî nâzırı, karyeyi, gelir getirmeye kendisinden daha yakın ve geliri daha çok, gelirini hak edenlere gıpta, haz ve maslahat barındıran bir arazi parçası ile istibdâl etti. Sonrasında bu [istibdâl], istibdâlin sıhhatini ve açıklanan şekil üzere istibdâle amel etmeyi kabul eden bir hâkim katında sabit oldu. Bu hâkim de, istibdâl hükümünü [Hanefîler dışındaki] kalan üç mezhebe göre onadı. [19a] Sonrasında [ise bedel olarak verilen mezkur araziye ait] gelirin daha fazla olmadığı, mezkur [bedel] arazinin gelir getirmeye [vakıftan] daha yakın olmadığı, [netice olarak istibdâlde] mezkur karyenin gelirini hak edenlere yönelik gıpta ve maslahat bulunmadığı, [bedel olan] mezkur arazinin bazısının çorak, bir kısmının da harap ve işlevsiz olduğu, ziraate elverişli kısmında da askerlerin konaklayıp ücretsiz bir şekilde ekin ekme adetlerinin olduğu ve silahla buna devam ettikleri, mezkur arazi parçasının öteden beri Dîvânü'l-Ahbâs'ta vakıf olarak kayıtlı olduğunun insanlarca bilindiği, günümüze kadar buna dair divana imzalar atıldığı ortaya çıktı. Ayrıca devamlı bir şekilde mezkur arazi üzerine el koymak hususunda tartışmaların yapılıp emîrlere vb. kişilere şikayetler ulaşmaktadır. Mezkur karye, [istibdâl bedeli olan] araziden gelir bakımından üstün ve gelir getirmeye daha yakın olması yanında durum bu [yukarıda anlatılanlar şeklinde] iken [ilgili] istibdâl, gayr-ı sahih ve batıl olur mu? Bu istibdâle itimat edilmez mi? Şayet hâkim, istibdâle hükmetse ve bu hüküm onaylansa, nâzır ile mezkûr karyenin müstehikleri (mevkufun aleyhler) mezkur istibdâli feshetmeyi istediklerinde fesih hakları var mıdır? Ayrıca [onların], mezkur karyeyi geri almak isteyip teslim aldıkları mezkur arazi parçasını iade etme hakları var mıdır? Ya da mukabilinde arazi yahut bina veyahut mezkur karyenin yerine geçecek faydalı bir bedel isteme hakları var mıdır?

Bu soruya şöyle cevap verdim: Zikkredilen arazi, gelir bakımından daha fazla, gelir getirmeye daha yakın, külfet bakımından daha az ve vergi açısından da daha masrafsız olsa bile, ayrıca istibdâl edenin hâlis mülkü de olsa bu istibdâl batıldır. Çünkü bunlardan hiçbirisi, istibdâlin [meşru olduğunu] kabul eden alimlerimize göre istibdâli meşru hale dönüştürmemektedir. Bu kriterlere sadece cehalet sebebiyle ve [hakikatin] üstünü

örtmek için başvurulur. Dolayısıyla [istibdâlle] hüküm vermek için ve [istibdâl] uygulamaları için bunların bir etkisi yoktur. [Ayrıca bu vakıada istibdâlin] feshini talep etmeye de ihtiyaç olmaz. [19b] Bilakis vakfedilmiş karye, [eski] halindeki gibi vakıf olmaya devam etmesi yanında ona karşılık herhangi bir ivaz talebi de sahih değildir. Bu iş, kendisine arz olunan her hâkime, [aşağıdaki dört gerekçeden ötürü] vakıf karyeye [uzanacak] elleri def edip bu bâtil istibdâl süresince [vakfa verilen zarar neticesinde ortaya çıkan] ücreti geri talep etmek vacip olur:

[1.] Şeri hükümleri, [gerektiği] şekil üzerine uygulayarak Yüce Allah'ın emrettiği adaleti gerçekleştirmek.

[2.] Noksan sıfatlardan münezzehe olan ve Yüce olan Allah'ın mülkü [olan vakfı] iptal eden elleri def etmek.

[3.] Vakfedenlerin amaçladıkları [şey olan], Allah tarafından kendilerine ulaşmasına muhtaç oldukları, vakfın gelirini hak eden fukaradan [hasıl olan] sevap ile ellerinin takdim ettiği mallardan [hasıl olan] sevabı gerçekleştirmek.

[4.] İşin hakikatini bilmeyen müstebdili,²⁶ helal zannı ile haram yemesinden kurtarmak.

[Mezkur dört gerekçeden başka] Efendimiz'in (s.a.v.) şu [beş] sözünün üzerine delalet ettiği birtakım gerekçeler de mevcuttur:

[1.] Adaletli [kişiler], Allah'ın sağ tarafındaki nurdan minberler üzerinde [bulunurlar]. Allah'ın iki eli de sağdadır. Bunlar, hükümlerinde, ehillerine [yönelik işlerinde] ve veli oldukları [kimselelere] adaletli davranandır.

[2.] Kıyamet günü Allah'a en sevimli olan ve Allah'a en yakın olan kişi, âdil hükümdardır (imam).

[3.] Halkına bir gün adaletli olan [hükümdarın durumu], âbidin ailesine [karşı yapacağı] 100 ya da 50 yıllık ibadetten daha üstündür. [Hadisteki sayı farklılığında görülen] şek, Hüseyim [isimli râviden kaynaklıdır].

[4.] Âdil imamın bir günü, 60 senelik ibadetten daha üstündür.

[5.] Yüce Allah, kendisinin gölgesinden başka bir gölgenin olmadığı günde şu yedi [kişiyi] gölgelendirecektir: [1.] Âdil imam. Hadisin devamı bulunmaktadır.

²⁶ İstibdâle taraf olan kişi. (Mütercim)

Devamında Şeyh [İbn Kutluboğa, istibdâle ilgili Hanefî mezhebinde yer alan] nakilleri zikretti. İlgili nakilleri [geride] zikrettiğimizden ötürü tekrar etmeye ihtiyaç yoktur.

Şeyhülislam Muhyiddin el-Kâfiyecî'ye sorulan [şu sorulara yönelik] cevap [içeren bir yazı] buldum:

[1.] Vakfın mülk, bedel, mal ve satın alınacak [mal] karşılığında istibdâlinin [durumu] ve hükmünün ne olduğu?

[2.] İstibdâlin sıhhatinde muteber olan şartın ve istibdâl delilinin ne olduğu?

[3.] [İstibdâl cevabında takip edilen yöntemin] istihsan ya da kıyas kabilinden mi olduğu? [20a]

[4.] Hangisinin daha kuvvetli ve müfta bih olduğu?

[5.] Mezhebin [istibdâle ilgili] kaidesinin ne olduğu?

[6.] *Sedden li bâbi'z-zerâi' ve der'en li'l-mefâsid* [kuralı] gereğince kesin olarak istibdâlin meşru olmadığına hükmedenler ile Sadriüşşerîa'nın delilinin ne olduğu?

Şeyhülislam Muhyiddin el-Kâfiyecî, cevaben dedi ki: Hükümlerin vücut ve adem bakımından²⁷ kulların maslahatını dikkate alarak deveran ettiği kesinlikle doğrudur. Âlimler, bu makalenin özlü sözler türünden olduğunu açıklamışlardır. Vakfın istibdâli, meşruiyetin kendisine bağlandığı vasıf olmaya münasıptir. Şöyle ki; istibdâl uygulamasında, mümkün mertebe vakfın devamlılığı sağlanmakta, [vakıftan ortaya çıkacak] hayrın zaman ilerledikçe devam etmesi söz konusu olmakta ve nihayet, vakfın enkaz haline dönüşmesi engellenmiş olacaktır. Buna bakarak, istibdâl [uygulamasının bir] hayır ve ihsan kapısı olduğu aşikardır. O zaman istibdâl, aziz ve celil Allah'ın şu ayetinin delaletiyle ve gereğince meşru kabul edilmelidir: "Muhakkak ki Allah, adalet ve ihsanı emreder." Bu hususta başka birçok deliller mevcuttur. İstibdâlin genel olarak şeriatıta izin verilen bir uygulama olduğu zahirdir. Fakat bu zamanda şeran yasak sayılması gerekmektedir. Çünkü istibdâl, sayılamayacak kadar mefset de barındırmaktadır. O zaman, aslandan kaçtığın gibi istibdâlden de kaç. Bundan ötürü bizden önceki seçkin meşâyih, istibdâlin meşru olmadığı yönünde fetva vermiştir. Bana göre tercih edilen görüş de, kesinlikle istibdâlin şeran yasak kabul edilmesidir. [Şeyhülislam Muhyiddin el-Kâfiyecî'nin sözü] muhtasar olarak aktarıldı ve nihayete erdi.

²⁷ "Vücut ve adem bakımından (وجودا وعدمًا)" ifadesinin, ilgili hükümde kulların maslahatı mevcut olduğunda hükmün meşru olacağı, aksi bir durum söz konusu olduğunda ise, meşru olmayacağı anlamına geldiği düşünülmektedir. (Mütercim)

[Vakfın satışı konusunu içeren] bir fetvadaki [soruya] verilen [iki] cevap gördüm ki sureti şu şekildedir: Önder ulemanın [şu mesele] hakkındaki kanaati nedir: Bir adam, geliri ve ürünü çok, ürünü kaliteli, ağaçları verimli ve mevkufun aleyhlerin yaşadığı beldeye yakın olan araziye vakfetmişti. Mevkufun aleyhler, iki hayır ciheti olan, [Dımaşk'ın kadim mahallelerinden olan] Bâbü'l-berîd'de hapsedilmiş kişiler ve Emevî Câmisi'nde [bulunan] fukaradan oluşmaktaydı. Bir süre sonra, [vâkıfın] zürriyetinden [gelen] kimi kişiler, vakfın [problemini] Hanefî hâkime taşıdılar. Bunun üzerine hâkim, onlara vakfın satılması hususunda izin verdi ve onlar vakfı satıp parasını yediler. Hâkim, [ilgili hükümde] hissini kendisini yalanladığı müşahede edilen bir vasfı barındıran delile yaslanmıştı. O zaman bu satım batıl mıdır? Ayrıca, zikri geçen mesele, pak şeriatın hâkimlerinden birisine intikal ettiğinde onun, bu satışı ve hükmü kaldırması, vâkıfın şartını²⁸ uygulanması gerekir mi? Son olarak da söz konusu hâkim, bu eyleminden ötürü sevap kazanır mı?

[1.] Şeyh Burhâneddîn b. Avn [bu soruya] şöyle cevap verdi: Şahitlerin yalancı olduğu açığa çıkarsa, verilen hüküm sahih kabul edilmez. Bunun yanında söz konusu mesele, yalancı şahitlik babından değildir. Ayrıca yalancı şahitlik sonucu verilen hüküm, İmam [Ebû Hanîfe'ye] göre yürürlüğe girer. Çünkü yalancı şahadetle verilen hüküm, şahitlerin doğru olduklarının hakikatine vâkıf olmaya imkan bulunamadığında, kazaen ya da diyaneten geçerli sayılır. Bu hâdisede şahitlerin doğruluğunun hakikatine muttali olmak mümkün değildir. O zaman bu mesele, şahitlerin, [hüküm sonrasında] köle ya da zina iftirası suçundan had cezası almış kişiler olduğu açığa çıkması durumuna benzemektedir.

[2.] *el-İsâf fi kitâbi'l-evkâf*²⁹ kitabının sahibi Burhaneddin İbrahim b. Musa et-Trablûsî (r.h.) ise [bu soruya şöyle] cevap vermiştir: Vakfın satışında hâkim izninin sıhhati için vakfın işlevini yitirmiş olması ve satımın aşırı aldanma içermemesi gerekmektedir. [Gerideki soruda] zikredildiği gibi vakfın, geliri mevcut olduğunda sadece hissini kendilerini yalanladığı iki adamın şahadetine bakarak, hâkimin satışa izin vermesi sahih değildir. [Netice olarak, hâkimin] izni üzerine bina edilen satım [akdi] ve [ilgili onay] hükmü batıldır. Bu hükmün kendisine sunulduğu [hâkimin], izin üzerine terettüp eden [hükmü] iptal etmesi ve vâkıfın şart koştuğu şekil üzere vakfın devamlılığını sağlaması gerekmektedir. O, bu eylemi üzerine bol sevap kazanır. [Trablûsî'nin sözü] bitti.

²⁸ Bu ifadeden anlaşıldığı kadarıyla, ilgili problemi içeren vakfın vakfiyesinde, vâkıfın, vakfın satışını engelleyici bir şartı mevcut idi. (Mütercim)

²⁹ Tahkikli metinde kitabın ismine yönelik "ahkâm" kelimesi yerine "kitab" ifadesi belirtilmektedir. Fakat söz konusu kitabın isminin, *el-İsâf fi ahkâmi'l-evkâf* şeklinde olduğu yaygındır. (Mütercim)

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Çevirmen, çıkar çatışması olmadığını beyan eder./The translator declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Çevirmen, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder./The translator acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- İbn Âbidîn. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-fikir, 1412/1992.
- Kaya, Süleyman. "Fıkıh Tarihi Bağlamında Osmanlı Tecrübesini Doğru Anlamak". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/33 (Haziran 2016), 1-15.
- Kınalızâde Ali Efendi. *Risâle fi isti'cârî'l-evkâf ve istibdâlihâ*. "İstibdâl Risâleleri Bağlamında Vakıfta İstibdâl Meselesi". nşr. Yasin Erden. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Kınalızâde Ali Efendi. *Risâle fi isti'cârî'l-evkâf ve istibdâlihâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Koleksiyonu, 785.
- Yiğit, İsmail. "Ribât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/76-79. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Tarsûsî, Necmüddin İbrahim b. Ali b. Ahmed b. Abdüssamed. *Enfeu'l-vesâil ilâ tahrîri'l-mesâil (el-Fetâvâ't-Tarsûsiyye)*. nşr. Mustafa Muhammed Hafâcî. Kahire: Matbaatü's-Şark, 1344/1926.